

Priručnik za nastavu o
holokaustu

SHKOLLATA E HISTORIANËVE TE HISTORISË SE KOSOVËS
HISTORY TEACHERS ASSOCIATION OF KOSOVA

forumZFD

new
Perspektiva

Priručnik za nastavu o
holokaustu

PRIRUČNIK ZA NASTAVU O HOLOKAUSTU

Autorski tim:

Sanije Beriša, Blerim Carani, Fetnan Derviš, Joana Hanson, Igor Kakolevski, Besim Kući, Vincent Lungvic, Gazmend Mirena, Aferdita Misimi, Valentina Pancaldi, Dominik Pick, Enver Sadiku, Arber Saljihu, Dren Terzići, Afrim Topčideri, Nazlije Topčideri, Đon Tušaj, Donika Džemajli, Napulan Zećiri

Uredništvo:

Joana Hanson, Igor Kakolevski, Vincent Lungvic, Valentina Pancaldi, Dominik Pick, Arber Saljihu, Donika Džemajli

Prevod:

Abdulah Ferizi, Ivana Radović

Dizajn i štampa:

Envinion

Priština, novembar 2020

Ideje izražene u ovoj publikaciji ne odražavaju nužno stav Ministarstva obrazovanja i nauke Kosova.

Sadržaj

06	Predgovor
09	Plan izvođenja nastavne jedinice 1: Istorija antisemitizma
10	Teorijski deo
15	Vežbe za učenike i učenice
18	Prilozi
21	Plan izvođenja nastavne jedinice 2: Holokaust
22	Teorijski deo
28	Vežbe za učenike i učenice
33	Prilozi
39	Plan izvođenja nastavne jedinice 3: Kosovo i holokaust
40	Teorijski deo
47	Vežbe za učenike i učenice
52	Prilozi
54	Glosarijum

Uvod

Zašto ova publikacija?

Ova publikacija, koja se bavi temom holokausta i učenja o holokaustu na Kosovu, ima za cilj da unapredi kapacitete nastavnika na Kosovu i podstakne ih da neposredno učestvuju u razvoju nastavnih materijala i udžbenika, u nadi da će izdavači i obrazovne ustanove ovu strukturu prepoznati kao dobar primer koji treba slediti.

Planovi izvođenja nastavne jedinice o holokaustu prikazani u ovoj publikaciji razvijeni su sa sledećim ciljevima:

- 1** Promovisanje multiperspektivnosti u nastavi istorije, kako bi se učenici naučili empatiji i razumevanju perspektiva drugog;
- 2** Uključivanje primarnih i sekundarnih izvora, da bi učenici naučili kako da im pristupe i tumače ih. To su vrlo važne veštine za razvoj kritičkog analitičkog mišljenja, posebno u doba „lažnih vesti“;
- 3** Uključivanje slika i grafikona kao učila;
- 4** Uključivanje interaktivnih vežbi kako bi se podstaklo aktivno učenje, kritičko mišljenje i timski rad.

Ovi planovi izvođenja nastavne jedinice o holokaustu stoga pokazuju kako preći sa učenja zasnovanog na postojećem znanju na učenje zasnovano na sticanju veština, kako je predviđeno u Okviru kurikuluma preduniverzitetskog obrazovanja.

U tom smislu, nastava istorije zamišljena je i kao fundamentalno sredstvo za razumevanje sadašnjosti. Kritičko učenje o prošlosti i njeno razumevanje omogućavaju đacima da analiziraju, propituju i razumeju postojeću stvarnost.

Kome je namenjena ova publikacija?

Ova publikacija o holokaustu namenjena je nastavnicima istorije na Kosovu kao kvalitetan dopunski nastavni resurs.

Planovi izvođenja nastavne jedinice predstavljaju resurs za nastavnike istorije u nižem i višem srednjoškolskom obrazovanju. U skladu sa Okvirom kurikuluma Ministarstva prosvete i nauke Kosova (2016), tri plana izvođenja nastavne jedinice namenjena su radu sa učenicima od IX do XII razreda, pošto se tema holokausta obrađuje u tim fazama obrazovnog procesa.

Šta se nalazi u ovoj publikaciji?

Publikacija sadrži tri plana izvođenja nastavne jedinice, a svaki plan se sastoji od teorijskog i interaktivnog dela:

Plan izvođenja nastavne jedinice 1: Istorija antisemitizma

Plan izvođenja nastavne jedinice 2: Holokaust

Plan izvođenja nastavne jedinice 3: Kosovo i holokaust

Teorijski delovi đacima nude informacije potrebne za razumevanje holokausta, njegovog porekla, kretanja i posledica, s posebnim fokusom na Kosovo i Zapadni Balkan.

Interaktivni delovi nude nastavnicima nekoliko vežbi za učenike koje imaju za cilj da podstaknu kritičko razmišljanje i aktivno učenje. Ove vežbe povezane su sa sadržinom teorijskih delova. Data su i uputstva za nastavnike, naznaka o vremenskom trajanju, kao i materijali (Prilozi) potrebni za izvođenje vežbi. U zavisnosti od težine vežbi i kompleksnosti diskusije, data je preporuka šta raditi samo sa učenicima IX, tj. XII razreda, a šta i sa jednim i sa drugima.

Osim planova izvođenja nastavne jedinice, na kraju publikacije nalazi se i glosarijum.

Kako koristiti ovu publikaciju?

Planovi izvođenja nastavne jedinice treba da služe kao dopuna udžbenika istorije koji se uobičajeno koriste. Svaki plan može se koristiti za jedan ili više časova istorije, u zavisnosti od potreba i raspoloživog vremena.

Teorijske delove treba dati đacima, analizirati ih na času ili ih zadati kao domaći zadatak, dok interaktivne vežbe nastavnici treba da koriste kao smernicu za sebe tokom časa (tj. da ih ne dele đacima). Nastavnici treba da izaberu najprikladnije vežbe, da ih objasne đacima prema datim uputstvima, i da im daju Priloge prema njihovim potrebama. Vežbe se uglavnom izvode tako što se đaci podele u grupe. Preporučuje se da se isplanira kratko vreme za diskusiju nakon svake vežbe, koju će facilitirati nastavnik, da bi se razjasnile ključne poruke i nastavni ciljevi lekcije.

Važno je imati u vidu da je predložena metodologija za vežbe fleksibilna i treba da posluži kao smernica za nastavnike, koji će vežbe prilagoditi prema sposobnostima učenika i raspoloživim resursima.

Iako je namera bila da tri plana izvođenja nastavne jedinice budu međusobno komplementarni, nastavnici bi trebalo da procene koliko je korišćenje predloženog materijala izvodljivo, kao i koliko su konkretni delovi relevantni u odnosu na njihov proces nastave i raspoloživo vreme.

Kako je nastao ovaj materijal?

Ministarstvo prosvete i nauke Kosova se 2015. godine obratilo organizaciji forumZFD sa molbom za saradnju na unapređivanju nastave o holokaustu na Kosovu. U projektu je učestvovalo Udruženje nastavnika Kosova. Članovi ovog udruženja pohađali su obuku u Memorijalnoj ustanovi Jad Vašem (Yad Vashem) u Izraelu, kao i čitav niz radionica koje su narednih godina organizovane u saradnji sa Jad Vašemom, Centrom za istorijska istraživanja Poljske akademije nauka u Berlinu, organizacijom New perspectiva i muzejom Haus der Wannseekonferenz u Berlinu. Podršku ovom projektu pružio je i Američki muzej holokausta (United States Holocaust Memorial Museum).

Zahvaljujući ovim aktivnostima, učesnici su proširili svoje znanje o holokaustu, a počeli su da rade i na jačanju svojih sposobnosti za pisanje udžbenika. Sa ciljem da se kreira adekvatan materijal koji odgovara nastavnicima, odustalo se od prvobitnog plana da se napiše jedno poglavlje udžbenika, već su umesto toga razvijeni planovi za izvođenje nastavne jedinice o holokaustu.

Svi pojmovi koji su u prevodu ove publikacije upotrebljeni u muškom gramatičkom rodu obuhvataju muški i ženski rod lica na koja se odnose.

Poglavlje 1

Istorija Antisemitizma

Antisemitizam je pojava koja je nastala davno i ponavljala se kroz istoriju. Pojavljivao se u različitim oblicima i na različite načine. Prvobitno, tokom mnogo vekova, uglavnom se manifestovao kroz religijski antijevrejsko raspoložene ne-jevrejske većine prema jevrejskoj zajednici. Nakon druge polovine XIX veka, dopunjen je rasističkim i ideološkim narativima. Kako se religijski antisemitizam (antijudaizam) pretvorio u rasistički antisemitizam? Koje pojave u Evropi i savremenoj istoriji su doprinele razvoju antisemitizma?

Ruševine sinagoge u Sarandi, VI vek nove ere

Izvor: <https://www.world-archaeology.com/world/europe/albania/synagogue-in-saranda-albania/>

Poreklo i razvoj antijudaizma

Prve naznake mržnje prema Jevrejima sežu u daleku prošlost. Posebno izbijaju na površinu nakon VI veka nove ere, kada su Jevreji, izgnani iz svoje domovine na Bliskom istoku, bili primorani da žive kao manjina u nejevrevskom okruženju, razasuti po udaljenijim zemljama (Dijaspora). Antijevrejska osećanja bila su izražavana u staroj Grčkoj i starom Rimu. Isto tako, antijudaizam se pojavio i u ranom hrišćanstvu, kada je postalo jasno da Jevreji neće prihvatiti Isusa Hrista kao mesiju, zbog čega su optuženi za zaveru protiv onoga koga su hrišćani smatrali „Spasiocem“. Stoga je antijudaistički sentiment nastavio da bude prisutan u mnogim hrišćanskim zajednicama kroz ceo srednji vek. Napadi na Jevreje u Evropi nastavili su se između XV i XVIII veka, i išli su od uvreda do ubistava. U hrišćanskim zajednicama počele su da se šire lažne optužbe da Jevreji žele da ubijaju hrišćansku decu da bi njihovu krv koristili za potrebe svojih rituala, kao i da Jevreji skrnave hrišćanske crkve. Hiljade nedužnih Jevreja uhapšeno je i mučeno, a u nekim slučajevima i pogubljeno.

Jevreji u regionu

Prvi Jevreji naselili su se u ilirske zemlje nakon što su Rimljani srušili Hram u Jerusalimu 70 godine nove ere. Priča o njihovom dolasku se priča kao legenda, prema kojoj je brod koji je prevezio robove, Jevreje iz Palestine, u Rim zadesila oluja, pa je morao da promeni kurs prema ilirskoj obali. Prema arheološkim istraživanjima, veruje se da su još u

Šta podrazumevamo pod pojmom antisemitizam?

1: Kako antisemitizam definiše Američki muzej holokausta:

Predrasude ili mržnja prema Jevrejima – poznati pod nazivom antisemitizam – prisutni su u svetu više od 2000 godina. Holokaust, kao državni projekat nacističke Nemačke i njenih saveznica u cilju proterivanja i ubistava evropskih Jevreja između 1933. i 1945. godine, najekstremniji je primer antisemitizma u istoriji. Ipak, i nakon holokausta, antisemitizam ostaje prisutan kao stalna pretnja. Manifestacije ove mržnje pojavljuju se u književnosti, umetnosti, na filmu, u govorima, zakonima i na internetu, kao i u aktima nasilja.

Izvor: <https://www.ushmm.org/collections/bibliography/antisemitism> (pristupljeno 25.02.2020)

2. Nemački istoričar o razlici između antisemitizma i antijudaizma:

Reč „antisemitizam“ koristi se, s jedne strane, kao generički pojam za svaku vrstu netrpeljivosti prema Jevrejima. Konkretnije, s druge strane, kao pojam nastao u poslednjoj trećini XIX veka, označava novu, pseudo-naučnu predrasudu protiv Jevreja koja se više ne bavi religijskim pitanjima, već se zasniva na kvalitetima i osobinama povezanim sa „rasom“. Potrebno je praviti razliku između starog antijudaizma koji je bio verski motivisan i savremenog antisemitizma. (...) U savremenom jeziku, upotreba izraza antisemitizam obuhvata ukupnost antijevrejskih izjava, trendova, netrpeljivosti, stavova i radnji, nezavisno od verskih, rasističkih, društvenih ili drugih motiva koji stoje u pozadini. (...) Antisemitski teoretičari su se slagali u svojim tvrdnjama da je svaka „rasna karakteristika“ Jevreja negativna, a ono po čemu se antisemitizam razlikuje od starog antijudaizma je uverenje da su „rasne karakteristike“, za razliku od vere, nepromenljive.

Izvor: Wolfgang Benz, Anti-Semitism and Anti-Semitism Research, https://docupedia.de/zg/Benz_antisemitismus_v1_en_2011 (pristupljeno 25.02.2020)

antičko doba postojale trgovinske i ekonomske veze između ljudi koji su živeli na današnjem Kosovu i u današnjem Izraelu. Tokom srednjeg veka, veliki broj Jevreja izgnanih iz Španije naselio se na Kosovo. Bavili su se raznim zanimanjima, kao što su obrada plemenitih metala i trgovina, i pretežno su živeli u oblasti sadašnjeg Novog Brda (Artana) i Prištine.

Jevrejska dijaspora u Evropi

Domovina Jevreja je na Bliskom istoku. Međutim, strani osvajači i vladari su ih odatle u više navrata proterivali. Tako su Jevreji došli u Evropu. Istorijski, Jevreji u Evropi su podeljeni u dve osnovne grupe. Aškenazi Jevreji govore jidiš i bili su uglavnom koncentrisani u Nemačkoj i dalje prema istoku, dok sefardski Jevreji (ili Sefardi) govore jezik koji se zove ladino. Sefardi su prvobitno živeli u Španiji i Portugaliji na Iberijskom poluostrvu dok je taj prostor bio pod arapskom vlašću. Omerovim sporazumima (nazvanim po kalifu Omeru) iz 720. godine, i hrišćanima i Jevrejima dat je vazalni status, ali im nije bila dozvoljena glasna molitva, niti izgradnja novih crkvi i sinagoga. Međutim, od VIII do XI veka, na Iberijskom poluostrvu pod arapskom vladavinom, Jevreji su bili prihvaćeni u društvu i u velikoj meri su doprineli razvoju privrede, nauke i kulture (o ovom periodu se ponekad govori kao o „zlatnom dobu jevrejske kulture u Španiji“).

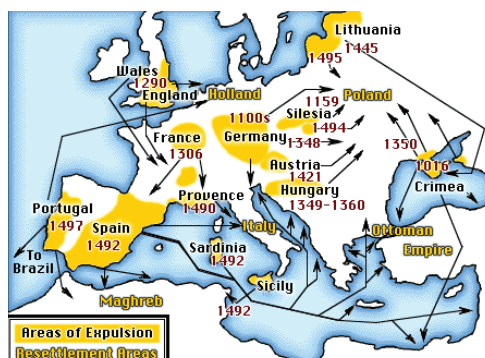
U srednjevekovnoj Evropi, većina je jevrejsku zajednicu koristila kao „žrtvenog jarca“, a njeni pripadnici su nekad morali da nose identifikacione oznake. Nakon krstaških ratova i epidemija bubonske kuge (tzv. Crna smrt posle 1348), Jevreji su bili proganjani i izgnani iz Engleske (1290), Francuske (XIV vek), kao i iz Španije i Portugalije i nekih delova Italije i Nemačke (XV-XVI vek). Mnogi Aškenazi Jevreji našli su utočište u Poljsko-litvanskoj uniji, gde su živeli kao najveća jevrejska zajednica u Evropi, dok su se Sefardi naselili po arapskom svetu i u Osmanlijskom carstvu.

Izgon Jevreja iz Španije

Nakon pada Granadskog emirata 1492, kao poslednjeg arapskog uporišta na Iberijskom poluostrvu, sefardski Jevreji, koji su odbili da prime hrišćanstvo, proterani su iz Španije i Portugalije. Oni koji su odbili da promene veru bili su prinuđeni da napuste ovaj prostor.

Izvor:
<https://wellcomecollection.org/works/mjwa6gf4>

Oblasti i datumi izгона Jevreja

Izvor:
<https://fcit.usf.edu/holocaust/PEOPLE/displace.htm>

Jevreji u Osmanslijskom carstvu

Mnogi Jevreji koji su na drugim mestima doživeli progone naselili su se u Osmanlijskom carstvu, a značajan broj njih našao je utočište na Balkanu. Sultan Bajazit II (1481-1512) im je posebno bio naklonjen. Osmanlijske vlasti priznale su Jevrejima pravo da praktikuju svoju veru i verske rituale, kao i da razvijaju svoju jedinstvenu kulturu. Naročito veliki broj Jevreja živeo je u Solunu (Grčka), gde su činili 68% ukupnog stanovništva grada. Jedna od najvećih jevrejskih zajednica živela je u Istanbulu. Jevreji u Osmanlijskom carstvu bavili su se različitim zanimanjima, bili su, npr. bankari, trgovci, lekari itd., i dali su ogroman doprinos razvoju gradova. Uspeli su da dostignu važne položaje u politici, diplomatiji i nauci.

Tolerancija, emancipacija ili asimilacija?

Značajna većina društva je uglavnom bila tolerantna prema Jevrejima koji su živeli u Evropi. Uprkos toj toleranciji, antijevrejske ili antisemitske predrasude su prevladale, i dovele su do fizičkog nasilja (kao što su pogromi) ili antijevrejskih politika (kao što je njihov izgon iz Španije). Tokom Srednjeg veka, mnoge zemlje davale su Jevrejima manje prava nego većinskom stanovništvu.

Do velike promene došlo je nakon Francuske revolucije: Jevreji su dobili jednaka građanska prava kao i drugi građani u Francuskoj 1791, a kasnije, tokom XIX veka, i u drugim evropskim zemljama. Ova promena se naziva „emancipacija Jevreja“. Emancipacija Jevreja postepeno je bila podržana usvajanjem savremenih ustava u većini evropskih država, u kojima su garantovana jednaka prava i slobode svim građanima nezavisno od njihove vere. Jedna od posledica jevrejske emancipacije je rađanje pokreta pod nazivom „Haskalah“ („jevrejsko prosvetiteljstvo“). Posebno su obrazovani i imućni Jevreji koji su živeli u Evropi, uglavnom u Nemačkoj i drugim evropskim državama, podržali ovaj pokret koji je podsticao Jevreje da uče evropske jezike i prihvate neke navike većinskog stanovništva s kojim su živeli. To je dovelo do asimilacije velikog dela jevrejskog stanovništva u zemljama u kojima su živeli. Početkom XX veka, mnogi od tih Jevreja su se pre identifikovali kao „Nemci“, „Francuzi“, „Austrijanci“, „Mađari“ itd., a ne kao „Jevreji“.

Do ovoga je došlo pre svega među jevrejskom elitom u zapadnoj i centralnoj Evropi, ali većina Jevreja u ovim krajevima ostala je konzervativnija ili tradicionalnija. Većina evropskih Jevreja živela je u istočnoj Evropi, gde je situacija bila znatno drugačija.

Pogrom Jevreja u Carskoj Rusiji

Do početka XIX veka, veći deo jevrejske dijaspeore živeo je u istočnoj Evropi. Nakon razjedinjenja Poljsko-litvanske unije krajem XVIII veka, masa Jevreja koji su živeli na tom prostoru došla je pod rusku vlast. Ruske vlasti su počele Jevrejima da nameću mnogobrojna zakonska ograničenja, što uključuje i određivanje posebnih oblasti gde su bili primorani da žive. Gušenje jevrejske populacije pod ruskom vladavinom pojačalo se nakon ubistva ruskog cara Aleksandra II (1881), kada su ruske vlasti, koristeći Jevreje kao „žrtvenog jarca“ za ovo ubistvo, nametnuli antijevrejske zakone i stvorili talas pogroma Jevreja. To je dovelo do masovnog egzodusa Jevreja u SAD i zapadne delove Evrope. Mnogi Jevreji iz Carske Rusije iselili su se u Osmanlijsko carstvo.

Život Jevreja između dva svetska rata

Između dva svetska rata, u većini evropskih zemalja živelo je skoro devet miliona Jevreja. Njihov život kretao se od potpuno asimilovanih, dobro obrazovanih urbanizovanih građana na jednom, do segregiranih, ortodoksnih i ruralnih pripadnika zajednice na drugom kraju spektra.

Većina Jevreja živela je u istočnoj Evropi: u Poljskoj, Sovjetskom Savezu, Mađarskoj, Rumuniji itd. U tim zemljama, mnogi Jevreji živeli su odvojeno od glavnih društvenih tokova, u selima ili gradićima koji su se zvali „shtetl“, a koji su zapravo predstavljali jedinstven društveno-kulturni model. Ove zajednice su čuvale tradiciju i veru, nosili su karakterističnu odeću, a na njihovom čelu bio je savet. Pripadnici ovih zajednica su se bavili raznim zanimanjima, pre svega trgovinom i zanatstvom. Govorili su jidiš, kombinaciju elemenata uglavnom iz nemačkog i hebrejskog; knjige su čitali na jidišu i išli su u pozorišta i bioskope koji su nudili sadržaj na jidišu. Međutim, u većim gradovima, mnogi mladi Jevreji su se asimilovali i prihvatili način života i odevanja većinskog stanovništva.

Život Jevreja u Rusiji

Meri Antin o svom detinjstvu u Rusiji, 1890

Car nam je stalno slao naredbe (...) dok nije ostalo malo toga što možemo da radimo, osim da platimo danak i umremo... (...) Za carske rođendane, svaka kuća je morala da okači zastavu ili bi vlasnik bio uhapšen i morao da plati dvadeset pet rubalja. Jedna stara žena koja je sama živela u oronuloj stračari, koja je živela od komšijskog dobročinstva, prekrstila je svoje paralizovane ruke kad je došlo naređenje za zastave i prepustila se sudbini, jer nije imala zastavu. Jedan revnosan policajac je šutnuo vrata svojom ogromnom čizmom, otvorio ih, uzeo poslednji jastuk s kreveta, prodao ga, i okačio zastavu na truli krov. (...) Bila je jedna javna škola za dečake, jedna za devojčice, ali jevrejsku decu su primali u ograničenom broju – samo deset na sto, a i ti srećnici su imali problema. (...) Za jevrejske kandidate je postojao poseban ispit, naravno: devetogodišnje jevrejsko dete moralo je da odgovori na pitanja koje trinaestogodišnji hrišćanin nije morao da zna. Ali to nije bilo toliko važno; morao si da se spremiš za test za trinaestogodišnjake. Shvatiš da su pitanja prilično laka. Trijumfalno napišeš odgovor – i završiš na dnu liste bez prava na žalbu.

Izvor: <https://sourcebooks.fordham.edu/mod/1890antin.asp> (pristupljeno 26.02.2020)

Transformacija antijudaizma u antisemitizam

Nemački historičar Ulrich Wyrwa napisao je:

Tokom XIX veka, Jevreji su doživeli brz društveno-ekonomski rast u velikom delu Evrope. Većina Jevreja nije više pripadala pretežno osiromašenim grupama na samoj margini društva; sada su predstavljali društveno i ekonomski uspešan segment društva. Svoj društveni napredak nisu dugovali samo simboličkom kapitalu obrazovanja, već pre svega svojim poslovnim sposobnostima u trgovini, sektoru privrede koji je bio manje važan u predindustrijskom svetu i kojim su Jevreji bili primorani da se bave, što ima veze sa stigmom koja je pratila trgovinu. U istorijskom trenutku kada je trgovina, zahvaljujući industrijalizaciji i urbanizaciji, postala ključni privredni sektor, marginalizacija Jevreja se dijalektički transformisala u povoljnu poziciju u buržoaskom potrošačkom društvu. Antisemitizam je bio usmeren posebno na ovaj sektor privrede i na društveni napredak Jevreja u vreme koje su ostali segmenti društva osećali kao preokret; u isto vreme, Jevreji su okrivljavani za sva društvena previranja i nesigurnosti koje su prožimale svakodnevni život zajedno sa industrijalizacijom.

Izvor: <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-377395> (access 26.02.2020)

Život Jevreja u državama kao što su Francuska, Nemačka, Italija, Holandija, Danska, Belgija itd. bio je drugačiji. U ovim zemljama, Jevreji su bili integrisaniji, čak i asimilovani u dominantnu kulturu. Govorili su istim jezikom i odevali se isto kao njihove komšije koje nisu bili Jevreji. Tradicionalni verski život i kultura zasnovana na jidišu bili su sve manje važni i nisu bili toliko vidljivi u tom okruženju.

U Nemačkoj, početkom 1930-ih godina, živelo je oko 500.000 Jevreja, što je bilo 0,8% stanovništva. Njih oko 70% živelo je u većim gradovima kao što su Berlin, Frankfurt, Vroclav itd. Jevreji su pretežno bili integrisani u nemačko društvo. Većina njih sebe je smatrala lojalnim patriotama koji su kroz jezik i kulturu bili povezani sa nemačkim načinom života. Ostvarivali su izuzetne rezultate u nauci, književnosti, umetnosti i biznisu. Njihov uspeh vidi se u činjenici da su Jevreji činili 24% dobitnika Nobelove nagrade iz Nemačke.

Poglavlje 1: VEŽBE ZA UČENIKE

1

ISHODI UČENJA I KLJUČNE PORUKE

Razumevanje i definisanje pojmova „stereotipa“, „predrasude“ i „diskriminacije“ kroz povezivanje antijudaizma i antisemitizma sa drugim diskriminatornim/rasističkim narativima. Isticanje eskalacije od stereotipa do predrasude do diskriminacije i potencijalnog nasilja.

Ključne poruke:

Jevreji su bili (i još uvek su) predstavljeni na stereotipan način, i zato su često tretirani shodno generalizovanim pojednostavljenim slikama.

Stereotipi (ideje koje smo primili, generalizacije) i predrasude (opšte osuđivanje) često vode diskriminaciji (marginalizaciji, nejednakom postupanju), što implicira nasilje (fizičku i psihološku štetu).

Svi imamo stereotipe i predrasude: važno je da ih prepoznamo i osporimo tako što ćemo biti otvoreni prema „drugom“.

Za definicije, molimo vas da pogledate Glosarijum

METODOLOGIJA I UPUTSTVA

Učenici rade podeljeni u grupe (od po tri do pet članova). Svaka grupa dobija primerak karikatura Jevreja. Na kraju dela pod c. (ili na kraju svakog dela), svaka grupa predstavlja svoje odgovore celom odeljenju.

U ovoj lekciji, antijudaizam i antisemitizam posmatramo kao oblike predrasuda i diskriminacije. Na osnovu onoga što ste naučili, razgovarajte o sledećim pitanjima:

- Pogledajte karikaturu (ili karikature). Kako Jevreji izgledaju? Šta to znači? Zašto su, po vašem mišljenju, tako predstavljeni?
- Razmislite o komentarima na račun Jevreja koje ste čuli. Odakle takvi komentari potiču? Da li mislite da su takvi komentari stereotipi? Da li biste ih definisali kao antisemitske?
- Da li možete da pronađete još neke primere predrasuda i stereotipa prema drugim grupama? Šta su njihovi uzroci? Šta bi mogle da budu posledice? Da li treba da imamo jedno generalizovano mišljenje o nekoj grupi?

MATERIJAL I VREME

PRILOG 1: Dve karikature Jevreja (po jedna za svaku grupu)

Glosarijum: definicije stereotipa i predrasuda

35 min a: 10 min b: 10 min c: 15 min

TEŽINA/RAZRED

a: IX and XII b: XII

2

ISHODI UČENJA I KLJUČNE PORUKE

Kritičko analiziranje i razumevanje „antijudaizma“ i „antisemitizma“, i prepoznavanje sličnosti/razlika u odnosu na druge oblike rasizma.

Ključna poruka:

Antijudaizam i antisemitizam su oblici predrasuda, koje su malo-pomalo dovele do rasističke nacističke ideologije koja je u osnovi holokausta. Za definicije, molimo vas da pogledate Glosarijum

METODOLOGIJA I UPUTSTVA

Učenici rade podeljeni u grupe (od po tri do pet članova). Svaka grupa dobija definiciju „antijudaizma“ i „antisemitizma“ (u tekstu). Na kraju dela pod b., svaka grupa predstavlja svoje odgovore celom odeljenju.

Na osnovu definicija koje su date u tekstu, razgovarajte o sledećim pitanjima:

- Uporedite definicije „antijudaizma“ i „antisemitizma“. U čemu je razlika? Koji su zajednički elementi?
- Razmislite o drugim oblicima rasizma. Kako antijudaizam i antisemitizam izgledaju u poređenju sa njima?

MATERIJAL I VREME

Definicije antijudaizma i antisemitizma (u tekstu)

25-30 min a: 10-15 min b: 10-15 min

TEŽINA/RAZRED

a: IX and XII b: XII

3

LEARNING OUTCOMES AND KEY MESSAGE

Razumevanje koje oblike može imati proces „susreta“ različitih kultura/religija kroz analizu različitih individualnih i društvenih pozicija, njihovih posledica, kao i složenosti ovih dinamika.

Ključna poruka:

Jevreji su iskusili različit tretman na različitim mestima tokom srednjeg veka. Politike prema njima imale su snažan uticaj na migracione tokove i stepen integracije jevrejske zajednice u druga društva.

„Susret“ ili „mešanje“ različitih kultura podrazumeva složene dinamike i dugoročne procese koji zavise od mnogih faktora. U tom smislu, od presudnog značaja je osigurati poštovanje prava i dobrobiti svih grupa i zajednica (kulturalna različitost).

Za definicije, molimo vas da pogledate Glosarijum

METHODOLOGY AND INSTRUCTIONS

Učenici rade podeljeni u grupe (od po tri do pet članova). Na kraju dela pod c. (ili na kraju svakog dela), svaka grupa predstavlja svoje odgovore celom odeljenju (ako ima dovoljno vremena)..

Na osnovu stečenog znanja o Jevrejima u Evropi, razgovarajte o sledećim pitanjima:

- Kako se razlikovao život Jevreja na različitim mestima u srednjem veku i u savremeno doba?
- Šta se može dogoditi kada se susretnu različite kulture ili religije? U čemu je razlika između „tolerancije“, „asimilacije“, „emancipacije“ i „integracije“?
- Koje još primere možete dati dok razmišljate o ovim pojavama? Na primer, da li znate nekoga ko se preselio u neku drugu zemlju? Šta mu/joj se dogodilo? (npr. Kosovari u Švajcarskoj/Nemačkoj)

Podelite iskustvo vaših članova porodice ili prijatelja.

MATERIJAL I VREME

Nije potreban dodatni materijal

40 min a: 10 min b: 15 min c: 15 min

TEŽINA/RAZRED

a: IX and XII b: XII c: XII

4

ISHODI UČENJA I KLJUČNE PORUK

Kritička analiza različitih politika prema Jevrejima u srednjem veku i njihovih posledica.

Ključna poruka:

Odnos prema Jevrejima u srednjem veku varirao je od mesta do mesta (npr. Špansko kraljevstvo u odnosu na Osmanlijsko carstvo). Kao što je bio slučaj sa Jevrejima u srednjem veku, politički sistemi i političke odluke snažno utiču na život i životne uslove pojedinaca (kako državljana, tako i stranaca)..

Za definicije, molimo vas da pogledate Glosarijum

METODOLOGIJA I UPUTSTVA

Učenici rade podeljeni u grupe (od po tri do pet članova). Na kraju dela pod b. svaka grupa predstavlja svoje odgovore celom odeljenju. Na osnovu tekstova, analizirajte i uporedite dve politike (Ukaz o izgonu Jevreja i politiku sultana Bajazita II).

Razgovarajte o sledećim pitanjima:

- Kako ste razumeli ove tekstove? Na koji način su se ove dve pozicije razlikovale? Zašto?
- Šta su, po vašem mišljenju, bile posledice ove dve politike prema Jevrejima? Šta su jevrejske porodice radile kada su ove politike usvojene? Razgovarajte o obe mogućnosti.

MATERIJAL I VREME

PRILOG 2: Tekst Ukaza o izgonu Jevreja i Sultanove politike

20-25 min a: 10-15 min b: 10 min

TEŽINA/RAZRED

a: IX (and XII) b: IX (and XII)

5

ISHODI UČENJA I KLJUČNE PORUK

Razumevanje pojma „žrtveni jarac“ („scapegoat“) i posledica takve prakse.

Ključna poruka:

Žrtvovanje jarca je pogrešan, nepravedan i pojednostavljen način da se objasni neki problem ili situacija. Važno je analizirati situaciju, prepoznati njene uzroke, kao i odgovornost svakog aktera koji na nju utiče (uključujući i nas same).

Za definicije, molimo vas da pogledate Glosarijum

METODOLOGIJA I UPUTSTVA

U tekstu se kaže da su Jevreji poslužili kao „žrtveni jarac“ više puta u prošlosti.

Na osnovu onoga što ste naučili, porazgovarajte o sledećim pitanjima:

- Šta ovaj pojam znači? Odakle potiče?
- Can you think of other examples of “scapegoating”? Can you connect this concept with other traditional stories you heard?
- Šta su posledice „žrtvovanja jarca“?

MATERIJAL I VREME

Nije potreban dodatni materijal; internet veza da bi se istražilo značenje pojma

30 min a: 10 min b: 10-15 min c: 5-10 min

TEŽINA/RAZRED

a: IX and XII b: IX and XII c: IX and XII

PRILOG 2:

Odlomak iz Ukaza o izgonu Jevreja (poznat i pod imenom Granadski ukaz i Alhambrijski ukaz) (1492)

“...Stoga mi, posavetovavši se sa prelatima, velikim plemićima našeg Kraljevstva, i drugim ljudima od znanja i mudrosti iz našeg Saveta, dobro razmotrivši ovu stvar, odlučujemo da naredimo rečenim Jevrejima i Jevrejkama iz naših Kraljevstava da odu i da se u njih nikad ne vrate. I u vezi s tim, ovom Poveljom kojom zapovedamo svim Jevrejima i Jevrejkama, koliko god da su stari, koji žive, borave i postoje u našim rečenim Kraljevstvima i Gospodstvima, i onima koji su tu rođeni i onima koji nisu, koji su na bilo koji način ili iz bilo kog razloga došli da u njima žive i borave, da do kraja meseca jula ove godine napuste sve naše rečene oblasti, zajedno sa svojim sinovima i kćerima, slugama i sluškinjama, jevrejskim prijateljima, i oni na visokom, jednako kao i oni na niskom položaju, kojih god da su godina, i da se ne usude da se vrate na ta mesta, niti da borave u njima, niti da žive u bilo kom njihovom delu, bilo privremeno, na putu za neko drugo mesto, niti na neki drugi način, pod pretnjom da ako ne izvrše i ne povinuju se ovom naređenju i ako budu nađeni u našem rečenom Kraljevstvu i Gospodstvima, ili da na bilo koji način žive u njima, sleduje im smrtna kazna i konfiskacija sve njihove imovine od strane našeg Trezora, gde ove kazne povlači sam čin, bez daljeg suđenja, kažnjavanja ili obznanjivanja. I nalažemo i zabranjujemo da se bilo koja osoba ili osobe iz rečenih Kraljevstava, s bilo kog poseda, bilo koje pozicije ili zvanja, usudi da primi, zaštititi, brani ili javno ili tajno drži nekog Jevreja ili Jevrejku nakon kraja jula i od tog trenutka nadalje na svom zemljištu, u svojim kućama ili u nekom drugom delu rečenih Kraljevstva ili Gospodstva, pod pretnjom gubitka svih svojih poseda, lađa, utvrđenja i naslednih povlastica, a sem toga i gubitka finansijskih sredstava koje smo im dodelili kroz Riznicu.“

Izvor: <http://www.sephardicstudies.org/decree.html>

Politika sultana Bajazita II

U periodu između 1490. i 1497. godine, sultan Bajazit II prihvatio je Jevreje izbegle iz Italije, Španije i Portugalije. Godine 1492, Kemal-Reis i njegova flota poslali su u Kadiz da preuzmu Jevreje. Tokom vladavine Bajazita II, kralj i kraljica Španije, Ferdinand i Izabela, potpisali su Ukaz o izgonu Jevreja. Ukaz je izdat pod pritiskom crkve 31. marta 1492, a Jevreji su morali da napuste zemlju do 2. avgusta 1492. Poslednja grupa Jevreja okupljena u luci u Kadizu suočila se sa dilemom: one koji su napustili luku napali su pirati; one koji su krenuli kopnom spalila je inkvizicija. Oko hiljadu ljudi je čekalo u muci. U poslednjem trenutku stigla je mala flota na čelu sa turskim admiralom Kemal-Reisom, koji je izbeglice uzeo u svoju zaštitu, i organizovao konvoj jevrejskih migranata ka Osmanlijskom carstvu. Od oko 600.000 španskih Jevreja, polovina se pokrstila, 100.000 je otišlo u Portugaliju, jedan broj je otišao u Holandiju, Italiju, Severnu Afriku i u Novi Svet. Ali, najveća grupa, njih oko 150.000, stigla je u Osmanlijsko carstvo. Kada su i Jevreji koji su otišli u Portugaliju proterani 1497. godine, najveći deo njih je takođe našao utočište u Osmanlijskom carstvu, dok je migracija prisilno konvertovanih Jevreja na osmanlijske teritorije trajala nekoliko decenija. Godine 1501, Bajazit II primio je Jevreje izbegle iz Francuske. U kasnijem periodu, Inkvizicija je ušla u trag Jevrejima španskog i portugalskog porekla koji su otišli u Brazil, progonila ih je i primorala da emigriraju u Novi Amsterdam, današnji Njujork.

Izvor: <http://www.sephardicstudies.org/sultans1.html>

Poglavlje 2

Holokaust

Izraz „holokaust“ je kovanica od dve grčke reči koje se grubo mogu prevesti kao „spaljivanje kao žrtva bogu“. Kasnije se ova reč koristila da opiše istrebljenje Jevreja između 1941. i 1945. godine. Međutim, razne institucije ovaj pojam definišu na drugačiji način, tako da obuhvati i druge grupacije žrtava ili progon koji se dogodio pre 1941. godine. Sami Jevreji više vole da koriste pojam „šoa“ (Shoah), što je biblijska hebrejska reč za nesreću, katastrofu. Procenjuje se da je istrebljeno oko šest miliona Jevreja, od čega su dve trećine evropski Jevreji. Ovaj zločin izazvao je ogromnu kolektivnu traumu za veliki broj Jevreja i promenio je svetsku istoriju. Kako je antisemitizam stigao do tog obima progona i uništenja? Da li je holokaust mogao biti sprečen ili zaustavljen?

Zakon o zaštiti nemačke krvi i nemačke časti od 15. septembra 1935

Pokrenut shvatanjem da je čistoća nemačke krvi suštinski uslov za nastavak postojanja nemačkog naroda, i inspirisan nefleksibilnom odlučnošću da osigura večno postojanje nemačke nacije, Rajhstag (nemački parlament) je jednoglasno usvojio sledeći zakon:

Član 1

1. Brakovi između Jevreja i podanika države Nemačke ili srodne krvi zabranjeni su. Brakovi koji se uprkos tome zaključe su ništavi, čak i ako su zaključeni u inostranstvu kako bi se zaobišao ovaj zakon.
2. Postupak poništenja pokreće isključivo državni tužilac.

Član 2

anbračni odnosi između Jevreja i podanika države Nemačke ili srodne krvi su zabranjeni. [...]

Član 5

1. Svako ko prekrši zabranu iz člana 1 kazniće se zatvorskom kaznom uz prinudni rad.
2. Osoba muškog pola koja prekrši zabranu iz člana 2 kazniće se kaznom zatvora ili zatvorskom kaznom uz prinudni rad. [...]

Izvor: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/nuremberg-laws>

Uspon nacizma u Nemačkoj

Poraz Nemačke u prvom svetskom ratu, Versajski sporazum koji je usledio, a prema kome je Nemačka morala da plati ogromnu ratnu odštetu, kao i ekonomska kriza koja je pogodila skoro ceo svet, izazvali su u Nemačkoj beznađe i nemire. Ekstremističke političke stranke ostvarile su dobre izborne rezultate, vladajuća koalicija nije dugo potrajala i došlo je do pokušaja državnog udara. Jedna od radikalnih političkih stranaka bila je i Nacistička stranka. U pokušaju da se formira stabilna vlada, u januaru 1933. godine, nacistički vođa Adolf Hitler imenovan je, nakon izborne pobeđe, za nemačkog kancelara (predsednika vlade).

Nacistička stranka je ubrzo krenula da uspostavlja totalnu kontrolu nad svim državnim ustanovama, konsoliduje vlast i propagira svoju ideologiju. Srž te ideologije opisana je u Hitleorovoj knjizi „Mein Kampf“ („Moja borba“), u kojoj je Hitler tvrdio da Nemci pripadaju „arijevskoj“ rasi koja je superiorna u odnosu na sve ostale i stoga zaslužuju da vladaju svetom. Shodno tome, Nacisti su proširili Nemački Rajh tako što su anektirali Austriju 1938. godine, što su mnogi Austrijanci zdušno podržali, kao i delove Čehoslovačke u kojima su etnički Nemci činili većinu (Sudetska oblast). Čehoslovačka vlada se prvobitno usprotivila aneksiji, ali podržali su je Francuska i Velika Britanija, potpisavši sa Nemačkom Minhenski sporazum.

Prema nacističkoj rasističkoj ideologiji, ljudi koji su se određivali kao Sloveni smatrani su inferiornim u odnosu na Arijevece, dok su oni koji su smatrani Jevrejima bili najmanje vrednovani. Nacisti su strašno stanje u Nemačkoj pripisali „jevrejskoj zaveri“, tako od njih stvorivši neprijatelje koje treba progoniti.

Nirnberški zakoni

U periodu koji se može smatrati prvom fazom progona Jevreja, stvoren je pravni osnov po kome su Jevreji imali drugačiji položaj u odnosu na ostale građane Nemačke. Dana 15. septembra 1935. godine, doneseni su „Nirnberški zakoni“, čija je svrha bila podela nemačkog društva na Jevreje i ne-Jevreje. Prema ovim zakonima, svaka osoba kojoj su makar jedan deda ili baba Jevreji smatrala se Jevrejinom. Ovo je bilo u suprotnosti sa činjenicom da su mnogi od tih ljudi sebe smatrali Nemcima, kao i jevrejskom verskom tradicijom, po kojoj se Jevrejima smatraju samo one osobe čija je majka Jevrejka. Osim toga, Nirnberškim zakonima Jevrejima je oduzeto nemačko državljanstvo. Kasnije uredbe su dodatno ograničile slobodu Jevreja, diskriminisle su ih i ograničavale im pristup javnim uslugama i javnom životu. Slični zakoni sa različitim stepenom

diskriminacije usvajani su narednih godina u drugim zemljama koje su stale na stranu Nemačke. Po izbijanju rata, ti zakoni su usvojeni i na teritorijama koje je Nemačka okupirala ili prisajedinila, kao i u njihovim zemljama saveznicama.

Kristalna noć

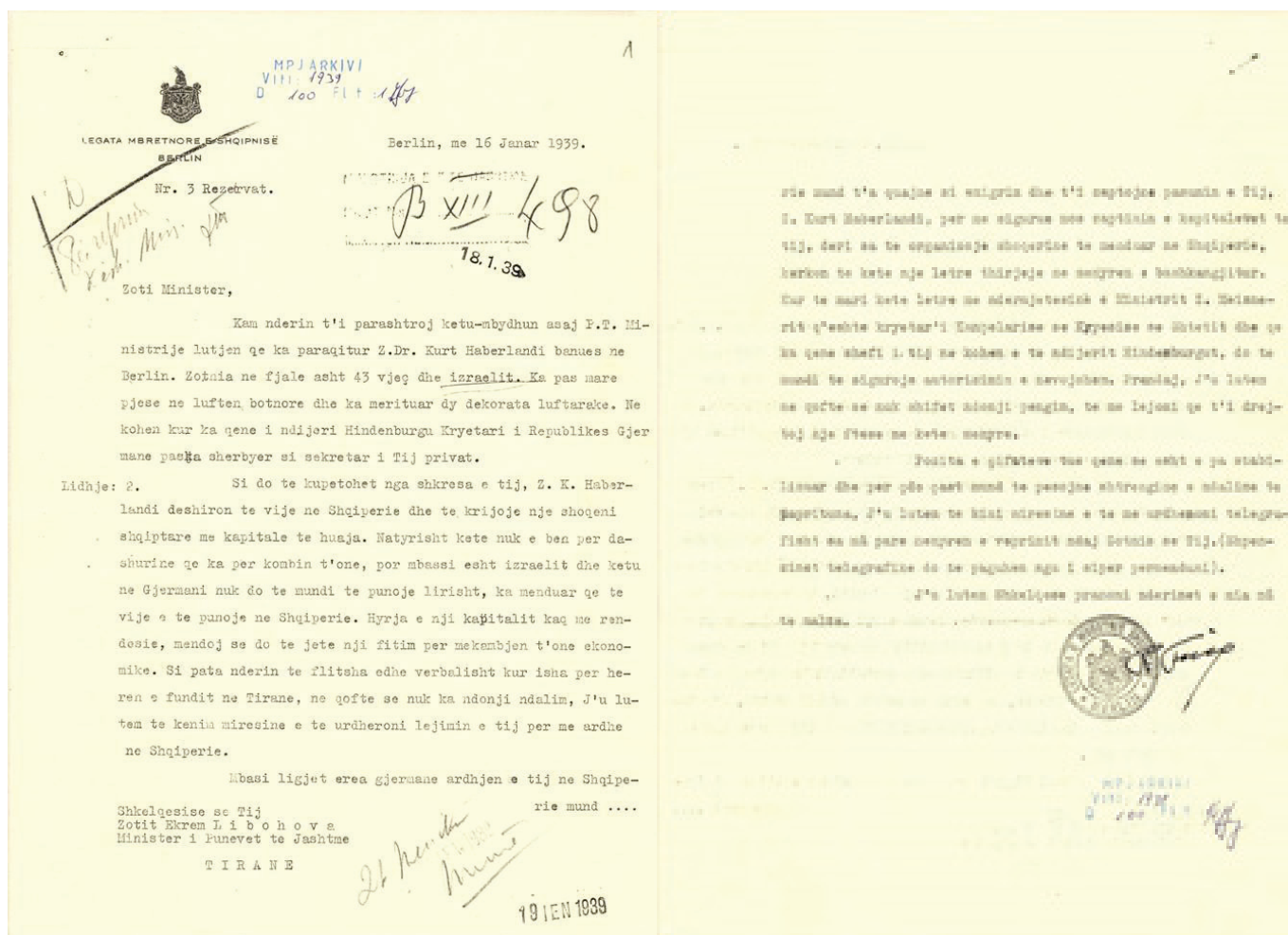
Nakon što su Jevreji odvojeni od ostatka društva, nacisti su počeli da legitimizuju i trivijalizuju fizičko nasilje prema njima. Dana 7. novembra 1938, jedan Jevrejin ubio je nemačkog diplomatu u Parizu. Nacisti su to iskoristili kao izgovor da organizuju pogrom Jevreja u celom Rajhu 9. i 10. novembra 1938, a nacistička propaganda je taj događaj nazvala „Kristalna noć“ (Kristallnacht). Ovaj naziv asocira na komade razbijenog stakla koji su prekrili ulice nakon razbijanja prozora na sinagogama i na jevrejskim kućama, kao i izloga jevrejskih radnji, koje su opljačkane, uništene i zapaljene. Tokom dva dana, bez značajnijeg protivljenja nemačkih građana, pripadnici Nacističke stranke ubili su oko 99 Jevreja, uništili 267 sinagoga, demolirali oko 7500 jevrejskih kuća, radnji i poslovnog prostora, i oskrnavili jevrejska groblja. Oko 30.000 Jevreja je uhapšeno i odvedeno u koncentracione logore.

Kristalna noć je mnogim Jevrejima u Nemačkom Rajhu pokazala da tu više nisu bezbedni, zbog čega je njih oko 100.000 emigriralo kako bi se spasli. Neki su pobjegli u Jugoslaviju, dok su neki našli utočište u Albaniji. Kada govorimo o Albaniji, dokumenti kao što je pismo koje je Kraljevsko poslanstvo Albanije u Berlinu poslalo ubrzo nakon Kristalne noći u ime jevrejskih preduzetnika, sugeriše da je kralj Zog I pozvao jevrejske izbeglice da utočište i zaštitu nađu u njegovoj zemlji. Nažalost, nema mnogo dokumenata koji govore šta ga je motivisalo na takav korak. Što se tiče ovog pisma, deluje moguće da je postojao i ekonomski interes u pozivanju kvalifikovanih izbeglica i njihovih uspešnih preduzeća da se usele u Albaniju.

Nemci prolaze pored razbijenog izloga jevrejske radnje uništene tokom Kristalne noći

Izvor:
<https://collections.ushmm.org/search/catalog/pa16792>

Pismo Kraljevskog poslanstva Albanije u Berlinu poslato gospodinu Ekremu Libohovi,
ministru inostranih poslova Kraljevine Albanije, 16. januar 1939

Izbijanje Drugog svetskog rata i pojačavanje antisemitske politike

Drugi svetski rat počeo je 1. septembra 1939, kada su Nemci izvršili invaziju na Poljsku i osvojili je. Rat je vođen po istoj rasističkoj ideologiji baziranoj na uverenju da „superiorna nemačka rasa“ zaslužuje pravo da vlada svim drugim rasama i da joj je potrebno više „životnog prostora“ (Lebensraum). Zbog toga su nemačke snage okupirale velike delove Evrope, kao i vanevropske prostore. Nemačka vojska je imala podršku „sila Osovine“, tj. Italije i Japana, dok se borila protiv „Savezničkih snaga“, tj. Velike Britanije, Sovjetskog Saveza i SAD. Vlade evropskih država pridružile bi se jednom od ovih blokova ili su ostajale neutralne. Kada su sile Osovine okupirale te zemlje, njima bi upravljale vođe koje podržavaju sile Osovine, ili direktno Nemačka ili Italija. Antisemitske politike koje su sprovedene u Nemačkoj proširile su se na sve teritorije koje su držale sile Osovine, i tu su sprovedene u različitoj meri.

Geta

Samo mesec dana po početku rata, u oktobru 1939. godine osnovan je prvi geto. Tokom Drugog svetskog rata, izraz „geto“ počeo je da se koristi za sve delove grada u kojima su Jevreji bili primorani da žive odvojeno od ostatka stanovništva, izolovano kao zatvorenici. U tom smislu, ovo je bio nastavak nacističke politike isključivanja Jevreja od ostatka stanovništva započeto Nirnberškim zakonima. Jevreji sa mnogih teritorija pod nemačkom vlašću bili su deportovani u geta. Najveći geto u Evropi napravljen je u Varšavi (Poljska) u novembru 1940. U Albaniji i na Kosovu nisu postojala geta.

Uslovi života u getima bili su nepodnošljivi. Hiljade Jevreja je umrlo od gladi, bolesti, prinudnog rada ili su bili ubijeni. Kako su otvarani koncentracioni logori i logori smrti, geta su počela da služe kao privremeni prostor u kome se čekala deportacija u logor.

Pokolji i „Konačno rešenje“

Posle nemačke invazije na Poljsku, vojne jedinice pod imenom Ajnzacgrupe (Einsatzgruppen) imale su zadatak da pronalaze i ubijaju Jevreje na novookupiranim teritorijama. Nakon invazije na Sovjetski Savez, te jedinice izvršile su ogromne pokolje, kao što je masakr u Babin Jaru u Ukrajini, u kome je ubijeno oko 33.000 Jevreja. Umesto da budu zabrinuti zbog toga što je stotine hiljada nedužnih muškaraca, žena i dece ubijeno, nacističko rukovodstvo se brinulo da bi ovo moglo da previše optereti nemačku vojsku i tako ugrozi njihov uspeh u ratu koji je do kraja 1941. godine postao više rogovski. Zbog toga su razmišljali o alternativnim rešenjima za eliminisanje jevrejskog stanovništva iz Evrope. Rešenje koje su našli, tj. politika pod nazivom „Konačno rešenje“ usvojena u je u januaru 1942. Njen cilj je bilo sistematično uništavanje svih Jevreja u Evropi, što će biti postignuto njihovim deportovanjem u koncentracione logore i logore smrti, gde bi bili ubijani na industrijski način koji je manje stresan za ubice.

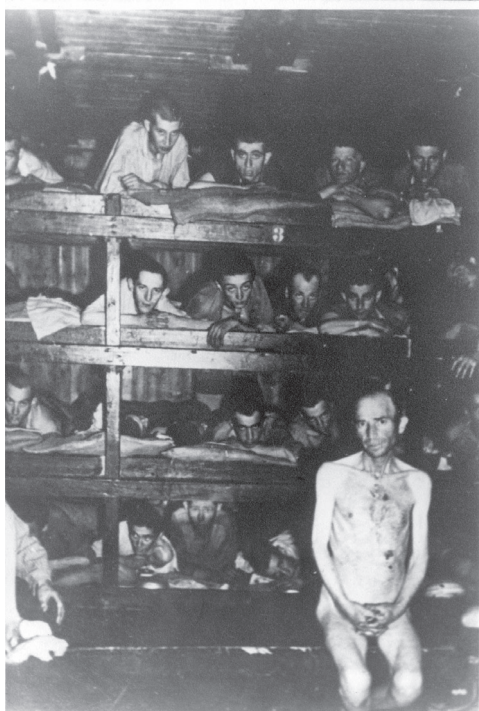
Terezin/Theresienstadt, Čehoslovačka, 1944, Raspodela hrane u getu

Izvor:
https://photos.yadvashem.org/photo-details.html?language=en&item_id=101771&ind=0

Varšava, Poljska, izgladnelo dete na ulici geta, 1941

Izvor:
https://photos.yadvashem.org/photo-details.html?language=en&item_id=23294&ind=0

Buhenvald, Nemačka, Logoraši u baraci posle oslobođenja, april 1945

Izvor:
https://photos.yadvashem.org/photo-details.html?language=en&item_id=100049&ind=0

Koncentracioni logori i logori smrti

U martu 1933. godine, prvi koncentracioni logor otvoren je u Dahauu u Nemačkoj. U početku je uglavnom služio za hapšenje političkih protivnika nacističkog režima, njihovu „reeducaciju“ ili prinudni rad u užasnim uslovima koji mnogi zatvorenici nisu preživeli. Kasnije je otvoreno još koncentracionih logora, posebno u Poljskoj, i u njih su slati Jevreji, Romi, homoseksualci i drugi. Kao rezultat politike „Konačnog rešenja“, 1942. godine su neki koncentracioni logori ugradili gasne komore i krematorijume. U isto vreme, otvoreni su dodatni „logori smrti“ u Belzecu, Sobiboru i Treblinki, koji su osnovani isključivo radi masovnih ubistava. Samo u ova tri kampa ubijeno je 1,6 miliona Jevreja. Logor Aušvic-Birkenau postao je jedan od najvećih i najozloglašnijih logora smrti.

Većina deportovanih je, po dolasku u Aušvic-Birkenau, slata odmah u gasne komore, dok je nekolicina odabrana za fizičke poslove. U proleđe 1943. godine, u logoru su radile četiri gasne komore koje su koristile gas „Ciklon B“. Preko 1,1 miliona Jevreja i desetine hiljada Roma, Poljaka, sovjetskih ratnih zarobljenika i drugih ubijeno je u logoru Aušvic-Birkenau.

Koncentracioni logori postojali su i na Balkanu. Što je najvažnije, u avgustu 1941. godine, u Hrvatskoj je otvoren logor Jasenovac, poznat i kao „Aušvic na Balkanu“. Nemački nacisti su kontrolu nad logorom poverili hrvatskoj kvislinškoj vladi na čelu sa ustašama. U ovom logoru ubijani su Srbi, Jevreji, Romi, Hrvati i drugi. Oktobra 1941. godine, u blizini Beograda otvoren je logor Sajmište, gde su ubijene hiljade Jevreja. Osim toga, postojao je još jedan logor na Banjici, kojim su zajednički upravljali nemački nacisti i srpska marionetska vlada Milana Nedića.

Priča jedne jevrejske porodice iz Varšave – 1943. godine, Franciszka Rubinlicht pisala je svojim sestrama koje su se skrivale izvan Geta:

„Naš boravak u logoru [u Getu] je noćna mora. [...] sedela sam u fabrici celu noć, radila 16 sati za 160 grama buđavog hleba i činiju pomija umesto supe. To je bila hrana za ceo dan, kao i naša plata. Bilo je previše pustiti nas da umremo, već je natečenost od gladi deformisala ljudska bića i učinila da izgledaju kao životinje. [...] Nismo mogli da napustimo posao, inače bismo snosili surove posledice, zato ni nije bilo bolesnih ljudi u logoru. Išla sam da radim sa temperaturom 39, drugi bi se vukli polusvesno, voženi štitnjačom, i pretvarali se da su zdravi, jer su bolesni odmah ubijani da se bolest ne bi širila.“

Izvor: Archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego [Archiv des Jüdischen Historischen Instituts], Sign. 301/485, S. 7–8, bearb. d. Verf.

Svedočenje o deportaciji u logor:

Primo Levi rođen je u Torinu, u Italiji 1919. godine. U decembru 1943, italijanska fašistička milicija ga je uhvatila i poslat je u Aušvic. Po oslobođenju logora 27. januara 1943, vratio se u Italiju. Autor je mnogih knjiga o holokaustu. Umro je 1987. godine, najverovatnije izvršivši samoubistvo.

Vrata su se odmah zatvorila, ali voz se nije pomerao do večeri. Saznali smo naše odredište s olakšanjem. Aušvic: ime koje nam u to vreme ništa nije značilo, ali je makar ukazivalo na neko mesto na planeti... Kroz prorez, poznata i nepoznata imena austrijskih gradova [...], onda češka, konačno poljska imena. Uveče četvrtog dana, postalo je jako hladno: voz je jurio kroz beskrajne crne borove šume [...] sneg je bio visok... Tokom stajanja, niko više nije pokušavao da komunicira sa spoljašnjim svetom: do tog trenutka smo već osećali da smo, na drugoj strani.

Izvor: Primo Levi, 1958, Zar je to čovek, (New York: Orin Press, str. 8-10), iz The Auschwitz Album - A curriculum for High Schools, Yad Vashem, The International School for Holocaust Studies, Izrael 2009, str.24

Oslobađanje Aušvica i kraj Drugog svetskog rata

Holokaust je završen zato što su savezničke snage pobedile u ratu. Kako su Saveznici napredovali prema Nemačkoj i sa istoka i sa zapada, oslobađali su logore i geta. Mnogi logorski čuvari pokušali su da ubiju preostale logoraše, da ih pešice prebace u druge logore bliže Nemačkoj, unište dokaze o svojim zločinima ili da pobjegnu i sakriju se od budućeg krivičnog gonjenja. Sovjetska armija ušla je u Aušvic 27. januara 1945. Zbog toga se 27. januar i dalje u svetu obeležava kao Međunarodni dan sećanja na žrtve holokausta. Nemačka se predala 8/9. maja 1945. godine.

Do kraja Drugog svetskog rata, ubijeno je skoro šest miliona Jevreja, kao i milioni drugih, uključujući Slovene, Rome, homoseksualce, „asocijalne osobe“, Jehovine svedoke, političke disidente, osobe sa invaliditetom i druge grupe koje su smatrane „inferiornim“. Jad Vašem (Memorijalna ustanova za žrtve i heroje holokausta), zajedno sa partnerima, prikupio je i zabeležio imena i biografske podatke miliona žrtava.

Poglavlje 2: VEŽBE ZA UČENIKE

1

ISHODI UČENJA I KLJUČNE PORUKE

Analiziranje Nirnberških zakona i holokausta iz perspektive ljudskih prava.

Ključna poruka:

Nacističke politike protiv Jevreja i drugih grupa predstavljaju kršenje osnovnih ljudskih prava i moralnih vrednosti. Nirnberški zakoni legalizovali su diskriminaciju Jevreja.

Za definicije, molimo vas da pogledate Glosarijum

METODOLOGIJA I UPUTSTVA

Učenici rade podeljeni u grupe (od po tri do pet članova). Svaka grupa dobija primerak Nirnberških zakona (Zakon o zaštiti nemačke krvi i nemačke časti z 1935). Na kraju dela pod b., svaka grupa predstavlja svoje odgovore celom odeljenju.

Za potrebe ovog zadatka, analiziraćemo holokaust kao teško kršenje osnovnih ljudskih prava. Na osnovu onoga što ste naučili i što ste istražili preko interneta, razgovarajte o sledećim pitanjima:

- Pogledajte Nirnberške zakone. Zašto su ovi zakoni diskriminatorni? Šta je to značilo za Jevreje koji su živeli u to vreme?
- Koja osnovna prava su ovi zakoni osporavali?

MATERIJAL I VREME

PRILOG: Nirnberški zakoni (po jedan primerak za svaku grupu)

40 min a: 20 min b: 20 min

TEŽINA/RAZRED

a: IX and XII b: IX and XII

2

ISHODI UČENJA I KLJUČNE PORUKE

Analiziranje uticaja i značenja Kristalne noći, i istraživanje mogućih reakcija građana kao pojedinaca, relevantnih aktera i institucija.

Ključna poruka:

Kristalna noć predstavlja ključnu tačku u eskalaciji nasilja prema Jevrejima koje je promovisao nacizam: te noći, Jevreji su postali svesni stepena opasnosti i koliko se situacija pogoršala.

METODOLOGIJA I UPUTSTVA

Učenici rade podeljeni u grupe (od po tri do pet članova). Svaka grupa dobija slike Kristalne noći (1938) i pismo Arnolda (Aharona) Rosenfilda. Na kraju dela pod b., svaka grupa predstavlja svoje odgovore celom odeljenju.

- Pogledajte sliku i stavite se u poziciju prolaznika. Šta biste mislili ili uradili u toj situaciji?
- Pročitajte pismo. Šta su mogle biti moguće reakcije američkog ambasadora ili predsednika? Šta bi bile posledice?

MATERIJAL I VREME

PRILOG 2: Slike Kristalne noći i Rosenfeldovo pismo (po jedan primerak za svaku grupu)

20-25 min a: 10 min b: 10-15 min

TEŽINA/RAZRED

a: IX and XII b: IX and XII

3

ISHODI UČENJA I KLJUČNE PORUKE

Razumevanje značenja i značaja geta i logora u eskalaciji prema holokaustu i „Konačnom rešenju“; razmišljanje o tome kako događaji iz prošlosti oblikuju današnja društva.

Ključna poruka:

Nacisti su koristili geta da bi odvojili Jevreje i druge grupe od ostatka društva i lišili ih njihovih prava. Ubrzo zatim, logori su osnivani kao deo nacističkog plana da se oni sistematično unište kroz prinudni rad i njihovu eliminaciju u fizičkom smislu. Mesta na kojima su se dogodila ova zverstva u prošlosti nalaze se u gradovima u kojima danas živimo: u nekim od njih prošlost se pamti, dok je u drugima zaboravljena ili nove generacije ne znaju ništa o njoj.

Za definicije, molimo vas da pogledate Glosarijum

METODOLOGIJA I UPUTSTVA

Učenici rade podeljeni u grupe (od po tri do pet članova). Svaka grupa dobija slike geta i logora iz nacističkog perioda i danas. Na kraju dela pod b., svaka grupa predstavlja svoje odgovore celom odeljenju.

Na osnovu slika i drugih primera mesta sećanja, razgovarajte o sledećim pitanjima:

- Pogledajte slike geta i logora „tokom“ nacističkog režima. Šta možete da vidite? Šta su ova mesta predstavljala za Jevreje? Zašto su ih nacisti koristili?
- Usmerite svoju pažnju na geta. Da li možete da se setite nekog primera geta i segregacije u današnje vreme?
- Pogledajte slike iz vremena „posle“. Šta ova mesta predstavljaju danas? Na koji način se ljudi danas suočavaju sa tim mestima?

MATERIJAL I VREME

PRILOG 3: Slike geta i koncentracionih logora za vreme nacističkog režima i u današnje vreme (po jedan primerak za svaku grupu)

35 min a: 15 min b: 10 min c: 10 min

TEŽINA/RAZRED

a: IX and XII b: XII c: XII

4

ISHODI UČENJA I KLJUČNE PORUKE

Razumevanje migracija, njihovih uzroka, i uticaja koji imaju politike zemlje odredišta; povezivanje iskustva Jevreja krajem '30-ih godina sa nedavnim migracionim talasima.

Ključna poruka:

Kraljevina Albanija se smatrala sigurnim mestom za Jevreje zahvaljujući njenim otvorenim politikama: zbog toga su mnogi Jevreji iz Evrope migrirali u Albaniju krajem '30-ih i 'početkom '40-ih godina.

Za definicije, molimo vas da pogledate Glosarijum

METODOLOGIJA I UPUTSTVA

Učenici rade podeljeni u grupe (od po tri do pet članova). Svaka grupa dobija pismo Kraljevskog poslanstva Albanije u Berlinu u ime gospodina Kurta Haberlanda koji traži utočište u Albaniji (1939).

Učenici imaju zadatak da napišu odgovor na pismo; svaka grupa zauzima drugačiji stav (*pogledajte u nastavku uputstva za role play*). Kada završe sa pisanjem svojih odgovora, grupe razmenjuju pisma i razgovaraju o različitim pozicijama.

- a. Grupe odgovaraju na pismo iz pozicije koja im je prethodno dodeljena:
 - Grupa 1: napišite pozitivan odgovor, tj. dozvolite jevrejskim privrednicima iz Nemačke da se dosele u Albaniju. Istaknite razloge za donošenje takve odluke.
 - Grupa 2: napišite negativan odgovor, tj. odbijte zahtev za azil. Obrazložite razloge za donošenje takve odluke.
- b. Da li znate nešto o trenutnim migracionim tokovima? Kakvi propisi su danas na snazi? (npr. Balkanska ruta ili emigracija sa Kosova/ Zapadnog Balkana u zemlje EU)

MATERIJAL I VREME

PRILOG 4: Haberlandovo pismo (po jedan primerak za svaku grupu).

30 min a: 20 min b: 10 min

TEŽINA/RAZRED

a: IX and XII b: XII

5

ISHODI UČENJA I KLJUČNE PORUKE

Kritičko analiziranje koraka i dinamike koji su doveli do holokausta, uključujući i ulogu različitih aktera; na osnovu toga, razumevanje značenja i vrednosti građanske odgovornosti.

Ključna poruka:

Mnogi različiti akteri imali su svoju ulogu u omogućavanju uspona nacizma i holokausta (bilo direktnim promovisanjem ili neprotivljenjem). Nezavisno od našeg statusa (zanimanja, ekonomskog statusa, socijalnog porekla), svi mi kao građani imamo građansku odgovornost. Naši izbori i odluke imaju uticaj na društvo u kome živimo. Aktivni i svesni građani igraju ključnu ulogu u zaštiti demokratskih vrednosti.

Za definicije, molimo vas da pogledate Glosarijum

METODOLOGIJA I UPUTSTVA

Učenici daju kratak opis i analiziraju faze razvoja holokausta. O delovima pod a. i c. diskutuje celo odeljenje. Deo pod b., učenici rade podeljeni u grupe (od po tri do pet članova – pogledajte uputstva u nastavku).

U ovoj lekciji bavili smo se razvojem nacizma i holokausta. Na osnovu onoga što ste naučili, razgovarajte o sledećim pitanjima:

- a. Celo odeljenje: koji elementi su vodili nacističkom osvajanju vlasti i holokaustu? Opišite glavne prelomne tačke, označavajući ih na vremenskoj skali (od 1933. do 1945). Ko su bili glavni akteri? Napravite spisak.
- b. Učenici su podeljeni u četiri (ili više) grupa. Svaka grupa je fokusirana na drugog aktera:
 - Grupa 1: Koji je bio stav i kakvu ulogu su igrali nemački političari?
 - Grupa 2: Koji je bio stav i kakvu ulogu su igrale strane države?
 - Grupa 3: Koji je bio stav i kakvu ulogu su igrali građani Nemačke?
 - Grupa 4: Koji je bio stav i kakvu ulogu su igrali Jevreji u Nemačkoj i Evropi?
- c. Celo odeljenje: na osnovu dosadašnje diskusije (tačke a. i b.), u kom stadijumu je holokaust mogao da se spreči? Kako? Ko je to mogao da uradi?

MATERIJAL I VREME

Nije potreban dodatni materijal

45 min

a: 15 min b: 15 min c: 15 min

TEŽINA/RAZRED

a: IX and XII b: XII c: XII

6

ISHODI UČENJA I KLJUČNE PORUKE

Razumevanje holokausta kao teškog kršenja ljudskih prava i genocida, i njegovo poređenje u tom smislu sa drugim događajima (i kroz istoriju i u savremeno doba).

Otkrivanje Ujedinjenih nacija i Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima kao odgovor sveta na holokaust i voljnost da se osigura da se to nikada više ne ponovi.

Ključna poruka:

Uprkos različitim definicijama ovog pojma, holokaust je univerzalno osuđen kao teško i sistematično kršenje ljudskih prava i prepoznat je kao genocid. Ljudska prava su definisana i zaštićena Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima, univerzalna su i nijedan politički sistem ih ne može narušiti.

Za definicije, molimo vas da pogledate Glosarijum

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima:

Engleski: <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/index.html>

Albanski: <https://www.ohchr.org/en/udhr/pages/Language.aspx?LangID=aln>

Srpski: <https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=src3>

METODOLOGIJA I UPUTSTVA

Učenici rade podeljeni u grupe (od po tri do pet članova). Svaka grupa dobija dve definicije holokausta. Na kraju dela pod c. (ili na kraju svakog dela), svaka grupa predstavlja svoje odgovore celom odeljenju (ako ima dovoljno vremena).

Na osnovu definicija koje ste dobili i onoga što ste naučili, razgovarajte o sledećim pitanjima:

- Pogledajte definicije holokausta. Koji su osnovni elementi holokausta? Da li možete da uočite neku razliku između ova dva pristupa?
- Istražite Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima. Kada je Deklaracija usvojena? Ko je usvojio? Zašto je njeno usvajanje bilo posebno važno u tom trenutku? Koji je njen značaj danas?
- Holokaust je definisan kao „genocid“. Za koji još genocid znate? Ko određuje koji zločini mogu biti okvalifikovani kao genocid? Po čemu je holokaust jedinstven, a šta ima zajedničko sa tim događajima?

MATERIJAL I VREME

PRILOG 5: Definicije holokausta (po jedan primerak za svaku grupu); internet veza za potrebe istraživanja (ili primerak članova Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima koju odabere nastavnik)

35-40 min a: 10 min b: 15 min c: 10-15 min

TEŽINA/RAZRED

a: IX and XII b: XII and XII c: XII

PRILOG 1:

Nirnberški zakoni, Zakon o zaštiti nemačke krvi i nemačke časti, 1935

Pokrenut shvatanjem da je čistoća nemačke krvi suštinski uslov za nastavak postojanja nemačkog naroda, i inspirisan čvrstom odlučnošću da osigura večno postojanje nemačke nacije, Rajhstag je jednoglasno usvojio sledeći zakon koji se ovim proglašava:

Član 1

1. Brakovi između Jevreja i podanika države Nemačke ili srodne krvi zabranjeni su. Brakovi koji se uprkos tome zaključuju su ništavi, čak i ako su zaključeni u inostranstvu kako bi se zaobišao ovaj zakon.
2. Postupak poništenja pokreće isključivo državni tužilac.

Član 2

Vanbračni odnosi između Jevreja i podanika države Nemačke ili srodne krvi zabranjeni su.

Član 3

Zabranjuje se Jevrejima da u svojim domaćinstvima zapošljavaju građane Nemačke ili srodne krvi ženskog pola mlađe od 45 godina.

Član 4

Zabranjuje se Jevrejima da ističu zastavu Rajha ili nacionalnu zastavu ili da ističu boje Rajha. S druge strane, dozvoljeno im je da ističu jevrejske boje. Država štiti ovo njihovo pravo.

Član 5

Svako ko prekrši zabranu iz člana 1 kazniće se zatvorskom kaznom uz prinudni rad.

Osoba muškog pola koja prekrši zabranu iz člana 2 kazniće se kaznom zatvora ili zatvorskom kaznom uz prinudni rad. Svako ko prekrši odredbe člana 3 ili 4 kazniće se zatvorskom kaznom uz prinudni rad u trajanju od godinu dana, uz novčanu kaznu, ili jednom ili drugom kaznom.

PRILOG 2:

Kristalna noć (9-10. novembar 1938)

Nemci prolaze pored razbijenog izloga jevrejske radnje uništene tokom Kristalne noći

Izvor: <https://collections.ushmm.org/search/catalog/pa16792>

(Čovek procenjuje štetu na Lihtenštajnovoj prodavnici kožne galanterije nakon Kristalne noći

Izvor: <https://collections.ushmm.org/search/catalog/pa6191>

Pismo Arnolda (Aharona) Rosenfelda iz Beča sinu nekoliko dana nakon Kristalne noći:

Sinagoga je napadnuta, svi prozori porazbijani, klupe polomljene, zavesa Svetog ormana pocepana, a svitak Tore bačen napolje. Celokupan sadržaj sinagoge je uništen, svici Tore bačeni na pod i pocepani, a tri svitka bačena, zajedno sa Svetim ormanom. Crne memorijalne ploče na zidovima su razbijene. [...] Cele noći, do jedan sat, mogli su se čuti krici napadnutih ljudi. Sinoć smo posetili Eugena Hesa, i prilaz kući je izgledao kao da je pao sneg. Sve je bilo prekriveno perima koja su letela iz stanova. [...] Jel ima šanse da se Vilson [američki ambasador u Nemačkoj] uključi kad čuje šta se dogodilo? Kako možemo da se nadamo pomoći ako javnost za ovo ne čuje?

(Izvor: <https://www.yadvashem.org/gathering-fragments/stories/clouds-of-war/kristallnacht-letter.html>)

PRILOG 3:

Slike prošlosti i sadašnjosti

Konzentracioni logor i logor smrti Sajmište, Beograd, Srbija (Jugoslavija)

Grupa logoraša u koncentracionom logoru

Izvor: https://photos.yadvashem.org/photo-details.html?language=en&item_id=98979&ind=37

Glavni ulaz u logor i kontrolni toranj

Izvor: <https://www.holokaust.arhiv-beograda.org/concentration-camp-at-sajmiste/?lang=en>

Lokacija logora Sajmište danas / Spomenik žrtvama koncentracionog logora Sajmište

Izvor: <https://www.kathmanduandbeyond.com/visiting-site-sajmiste-concentration-camp-new-belgrade/>

Jevrejski geto, Varšava, Poljska

Siromašna žena i njena deca na ulici Varšavskog geta, septembar 1941

Izvor: <https://collections.ushmm.org/search/catalog/pa2380>

Zid koji je razdvajao geto od dela u kome su živeli Arijevc, maj 1941

Izvor: https://photos.yadvashem.org/photo-details.html?language=en&item_id=100882&ind=14

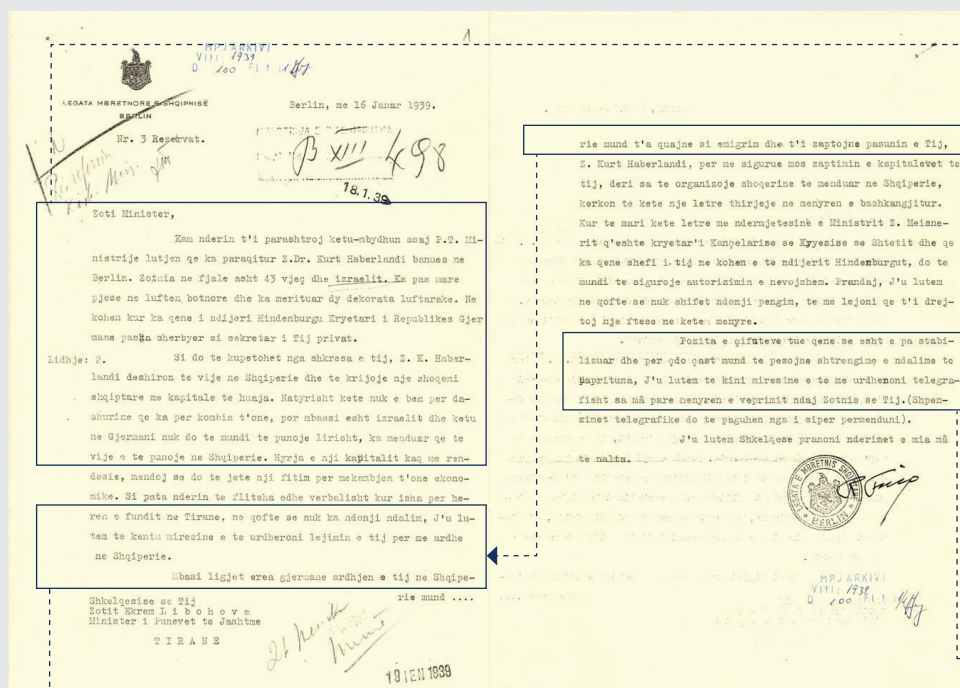
Deo zida nekadašnjeg Varšavskog geta u ulici Sienna, februar 2018

Izvor: <https://www.timesofisrael.com/parts-of-warsaw-ghetto-wall-to-become-historic-monuments/>

PRILOG 4:

Pismo Kraljevskog poslanstva Albanije u Berlinu Ekremu Libokovi, ministru spoljnih poslova Kraljevine Albanije, 16. januar 1939

[Letra e Legatës Mbretërore të Shqipërisë në Berlin dërguar z. Ekrem Libohovës, Ministrit të Punëve të Jashtme të Mbretërisë së Shqipërisë, më 16 janar 1939]

Gospodine Ministre,

Čast mi je da Ministarstvu prosledim molbu gospodina dr Kurta Haberlanda, stanovnika Berlina. Pomenuti gospodin ima 43 godine i izraelskog je porekla [...] U vreme pokojnog Hinderburga, predsednika Republike Nemačke, bio je njegov lični sekretar.

Kako se može videti iz njegovog pisma, gospodin K. Haberland bi voleo da dođe u Albaniju i osnuje albansko preduzeće sa stranim kapitalom. Naravno, to čini iz ljubavi prema našoj naciji, ali, pošto je izraelskog porekla, ne može slobodno da radi ovde u Nemačkoj, pa je razmišljao da dođe i radi u Albaniju....

... Molim Vas da budete ljubazni i naložite da mu se izda dozvola da dođe u Albaniju, pošto novi nemački zakoni mogu njegov dolazak u Albaniju okvalifikovati kao emigraciju, te konfiskovati njegovo bogatstvo.

Položaj Jevreja, pošto je situacija nestabilna, u svakom trenutku može da dovede do neočekivanih restrikcija i pritvaranja. Stoga Vas molim da budete ljubazni i što pre mi date telegrafski nalog kako da postupim sa ovim gospodinom...

PRILOG 5:

Definicije “Holokausta”

DEFINICIJA 1: Američki muzej holokausta

Holokaust je predstavljao sistematičan i od strane države organizovan progon i ubistvo šest miliona Jevreja koje su sproveli nacisti, njihovi saveznici i saradnici. Nacisti su u Nemačkoj došli na vlast u januaru 1933. godine. Verovali su da Nemci pripadaju rasi koja je „superiornija“ u odnosu na sve druge. Tvrdili su da Jevreji pripadaju „nižoj“ rasi i da su kao takvi pretnja takozvanoj nemačkoj rasnoj zajednici.

(Izvor: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/introduction-to-the-holocaust>)

DEFINICIJA 2: Jad Vašem

Holokaust je bio genocid bez presedana, totalni i sistematičan, koji su izvršili nemački nacisti i njihovi saradnici, u cilju uništenja jevrejskog naroda. Primarno je motivisan nacističkom antisemitskom rasističkom ideologijom. Između 1933. i 1941, nacistička Nemačka je vodila politiku koja je lišila Jevreje njihovih prava i imovine, zatim je došlo obeležavanje i koncentracija jevrejskog stanovništva. Ova politika je stekla veliku podršku u Nemačkoj i velikom delu okupirane Evrope. Nakon invazije na Sovjetski Savez, 1941. godine nacisti i njihovi saveznici pokrenuli su kampanju sistematičnog masovnog ubijanja Jevreja. Do 1945. godine, ubijeno je skoro šest miliona Jevreja.

(Izvor: <https://www.yadvashem.org/holocaust/about.html#learnmore>)

Poglavlje 3

Kosovo i holokaust

Holokaust je stigao na Balkan nakon što su ga okupirale prvo italijanske, a zatim i nemačke snage. Stvorene su marionetske države sa kolaboracionističkim vladama. Na većini teritorija koje su bile direktno ili indirektno pod kontrolom sila Osovine, Jevreji su bili diskriminirani i otvarani su koncentracijski logori. Osim Jevreja, i oni koje su nacisti smatrali Slovenima, te Romi, i druge grupe koje su smatrane rasno inferiornim, proganjani su i ubijani. Pod italijanskom okupacijom, doneseni rasni zakoni nisu u potpunosti sprovedeni. Zbog toga su Jevreji sa Balkana i iz Evrope bežali u Albaniju preko Kosova. Zašto je Albanija bila sigurno utočište za Jevreje? Kakva je situacija bila na Kosovu?

Politika Albanije prema Jevrejima

Štampa je izveštavala o davanju albanskog državljanstva i pasoša Jevrejima koji su tražili azil u Albaniji iz stručnih ili političkih razloga. To potvrđuje i evropska štampa tog vremena. Dnevnik „Moment“, koji je izdavala jevrejska zajednica u Poljskoj, 10. juna 1935. godine [...] izvestio je da je Vlada Albanije donela takvu odluku na posebnom sastanku, i pozvao je Jevreje iz Čehoslovačke i Nemačke da razmotre ovu državu kao svoj spas [...] Ovu vest je sa stranom štampom podelio i albanski konzul u Londonu. U svojoj izjavi za Jevrejsku telegrafsku agenciju i list „Jewish Chronicle“, on je predstavljen kao glasnogovornik Vlade. Izjava albanskog konzula objavljena je i u drugim publikacijama jevrejske zajednice, koje su na taj način davale garanciju da je Albanija pouzdana zemlja koja nudi sigurnost za imovinu Jevreja.

Okupacija Zapadnog Balkana

U aprilu 1939. godine, Italija je izvršila invaziju na Albaniju i kralj Zog je otišao u egzil. Sa vojne tačke gledišta, Albanija je za Italiju bila strateški važna zemlja, jer je odatle mogla da kontroliše celo Jadransko more. Albanija je Italiji služila kao most za ulazak na Balkan. Iz ekonomskog ugla, Albanija je posedovala vitalne prirodne resurse, posebno naftu i hrom, koji su bili važni za ratnu industriju.

Italijanska invazija na Grčku je krenula iz Albanije u oktobru 1940. godine, ali ih je grčka vojska, uz podršku Velike Britanije, brzo potisnula. Kako je rat postao rogovski, Hitler je odlučio da dođe u pomoć italijanskoj vojsci, jer se plašio da britanska podrška grčkoj vojsci može postati pretnja nemačkom napredovanju u istočnoj Evropi. U aprilu 1941, nemačke snage, kojima su se pridružili Italijani i Bugari, napale su Jugoslaviju. Jugoslavija i Grčka su se predale. Sile Osovine podelile su između sebe osvojene teritorije: veći deo Hrvatske i Bosne i Hercegovine postao je Nezavisna Država Hrvatska, marionetska država sila Osovine; najveći deo Srbije okupirali su Nemci; veći deo Makedonije anektirala je Bugarska, dok je Crna Gora pala pod italijansku okupaciju.

Podela Kosova između Nemačke, Italije i Bugarske

Nakon poraza Jugoslavije, veliki delovi Kosova i neki delovi Makedonije pripojeni su Albaniji koja je bila pod italijanskom kontrolom. Do toga je došlo jer su Nemci i Italijani videli međuetničko nasilje na Kosovu i nadali su se da će ga iskoristiti za svoje potrebe. Favorizujući kosovske Albance, Nemci su se posebno nadali da će dobiti njihovu podršku za tlačenje kosovskih Srba. Nemci su se nadali da će podsticanje daljeg međuetničkog nasilja dovesti do toga da lokalno stanovništvo bude „zauzeto“ sopstvenim konfliktom, umesto da se podigne protiv okupatora. Pošto su Nemci imali ekonomski interes u regionu Mitrovice zbog mineralnih resursa potrebnih za industriju oružja, taj deo Kosova je pridodat Srbiji, koja je bila pod direktnom kontrolom Trećeg Rajha. Zatim, čak 40-50% celokupnog olova koje je koristila nemačka ratna industrija dolazilo je iz Trepče. Osim toga, oblast oko Kačanika je prisajedinjena Bugarskoj. Sve u svemu, podela Kosova pokazuje da su sile Osovine delovale u sopstvenom strateškom i ekonomskom interesu, a nisu radile u korist Albanaca.

Jevreji na Kosovu i u Albaniji pod italijanskom okupacijom

Tokom italijanske okupacije Albanije i Kosova od 1939. do 1943. godine, Italijani nisu iskazivali direktno neprijateljstvo prema Jevrejima, ali jesu pokušavali da izvrše pritisak na albansku vladu da popiše, pa čak i da protera Jevreje. Albanija je imala malu jevrejsku zajednicu, čiji se broj pripadnika uvećao nakon što je kralj Zog sredinom 1930-ih pozvao na otvaranje granica za Jevreje suočene sa nacističkim progonom. Stotine Jevreja iz različitih evropskih zemalja, uključujući Jugoslaviju i Grčku, pobile su u Albaniju. Albanska vlada je tvrdila da su ti Jevreji u zemlju ušli kao turisti i da čekaju dozvolu da se isele u SAD ili da ne mogu da se vrate u svoje zemlje porekla, koje su bile pod nemačkom okupacijom, jer će biti izloženi progonu. Italijani nisu dalje insistirali na ovoj politici, ali su se složili da se ti Jevreji prebace u Berat, albanski grad u kome je vekovima živela jevrejska zajednica. Veruje se da je većina Jevreja koji su živeli na Kosovu bila primorana da se preseli u Albaniju. To preseljenje su podržali albanska vlada i gradonačelnik Prištine, koji je bio kosovski Albanac. Većina ih se naselila u Beratu: 94 porodice i 87 pojedinaca.

Jevreji na Kosovu i u Albaniji pod nemačkom okupacijom

Situacija sa Jevrejima pod nacističkom okupacijom na Kosovu je bila mnogo gora. Jevreji su proganjani i hapšeni, podvrgavani prinudnom radu ili slati u koncentracione logore, uključujući logor Bergen-Belsen, gde su mnogi od njih umrli. Na primer, u avgustu 1941. godine uhapšeni su svi jevrejski muškarci iz Mitrovice, a u februaru preostale žene i deca. U martu 1942, svi pritvoreni Jevreju poslani su na Sajmište, koncentracioni logor u blizini Beograda. Od 113 Jevreja koji su živeli u Mitrovici, 25 njih je preživelo tako što su uspeali da prebegnu u italijansku okupacionu zonu.

U septembru 1943. godine, Italija se predala Saveznicima. Tada su nemačke trupe okupirale delove Kosova i Albanije koje su prethodno držali Italijani. Dolazak Nemaca izazvao je strah među Jevrejima u tim oblastima, jer su se plašili da će biti izloženi progonu kao Jevreji iz Mitrovice. Da bi se sakrili od Nemaca, neki su se prebacili na bezbednije lokacije, kao što su albanske planine. Ti strahovi su se obistinili, jer su Nemci pojačali napore da pronađu i deportuju Jevreje. Početkom 1944. godine, mali koncentracioni/zatočenički logor otvoren je u Prištini. U njemu su držani politički zatvorenici, komunisti, ali i Jevreji. Neki od pritvorenika deportovani su u druge logore, uključujući i Bergen-Belsen.

Dva tenka napreduju kroz Drač (Albanija), a prate ih italijanski vojnici, 7. april 1939

Izvor: <https://patrimonio.archivioluce.com/luce-web/detail/IL0010035772/12/due-piccoli-carri-armati-avanzano-strada-durazzo-seguiti-soldati-italiani.html>

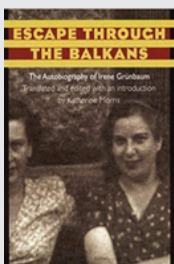
Besa

Marko Menahem, spašeni Jevrejin, rekao je

"Na albanskom postoji reč ,besa', koja znači časna reč. Za jednog Albanca ništa nije više sveto od njegove besa. Kad da besu, ići će kroz pakao i vatru, ali će održati časnu reč. Besa je bila ključ koji je spasao Jevreje."

Izvor: <https://www.yadvashem.org/righteous/resources/rescue-of-jews-in-albania-through-yadvashem-files.html>

Osim Jevreja, Nemci su ubijali i Rome zbog njihovog etničkog porekla. Do danas se tačno ne zna koliko Roma je ubijeno ili deportovano sa Kosova; u Srbiji ih je ubijeno nekoliko hiljada. Kao Slovene, i Srbe je nacistička ideologija posmatrala kao rasno inferiorne. Stoga je nemačka okupacija Srbije bila posebno okrutna (npr. kao osveta za napade partizana na nemačke vojnike, Nemci su ubili više od 2000 civila i u Kraljevu i u Kragujevcu).

Irene Grünbaum

Irene Grünbaum, rođena i odrasla u Nemačkoj, udala se za srpskog Jevrejina i doselila u Beograd. Godine 1941, po nacističkoj okupaciji Jugoslavije i zbog sprovođenja antisemitskih politika, pobjegla je u Makedoniju, a kasnije u Albaniju, gde je provela naredne četiri godine. U svojoj autobiografiji, priseća se svog života i iskustava kao jevrejske izbeglice u Albaniji.

Nemci su sada čvrsto kontrolisali Albaniju (posle jula 1943). Svakog dana smo zasipani novim naredbama i uredbama sa „višeg“ i „najvišeg“ nivoa [...] Otprilike tri stotine Jevreja koji su još uvek bili u Albaniji tražilo je zaštitu i gde će se sakriti. Skoro bez izuzetka, stanovništvo Albanije, bez obzira na društveni status ili političko opredeljenje, pružilo im je pomoć. Njihov osećaj za pravdu im ne bi dozvolio da odbiju pravo na azil nedužnom čoveku, ženi ili detetu. Svi smo imali prijatelje u Albaniji: neko se sakrio kod obučara, neko kod učitelja, neko kod ministra....

Izvor: Irene Grünbaum, 1996, "Escape through the Balkans: The Autobiography of Irene Grünbaum", University of Nebraska Press, p. 99

Gavra Mandil

Gavra Mandil rođen je u Beogradu. Po nemačkoj okupaciji 1941. godine, porodica, koja je izbeglištvo našla u Prištini, našla se u opštinskom zatvoru, zajedno sa drugim Jevrejima. Članove porodice su zatim Italijani deportovali u Albaniju. Tokom jeseni 1943, nakon što su Nemci zauzeli Albaniju, bili su primorani da se sakriju. Refik Veselji, Albanac musliman, koji je kasnije postao prvi Albanac sa titulom Pravednog među narodima, pružio im je zaštitu i skrovište. Godine 1948, Gavra i njegova porodica emigrirali su u Izrael i naselili se u Haifi.

Rođen sam u Beogradu, u Jugoslaviji, 1936. godine. Kad su došli Nemci, imao sam 4,5 godine. Moj otac je odbio da registruje porodicu kod Nemaca kako je nalogao zakon, i kao i mnogi drugi Jevreji, uz pomoć srpskih prijatelja, pobjegli smo sa falsifikovanim dokumentima na jug Jugoslavije, u oblast pod italijanskom vlašću. Ubrzo zatim, Jevreji su uhapšeni i stavljeni u gradski zatvor u Prištini, koji je u jednom svom delu postao koncentracioni logor za Jevreje. Moj otac, majka, moja mlađa sestra [...] i ja bili smo među stotinak jevrejskih porodica koje su zatvorene u taj logor. Dok smo bili tamo – skoro godinu dana – grupe jevrejskih porodica odvođene su na pogubljenje, navodno da bi se rasteretila gužva. U junu 1942. [...] grupa od 120 Jevreja izgnana je u Albaniju, koja je takođe bila pod italijanskom okupacijom. U Albaniji, jevrejske porodice iz Jugoslavije bile su rasute po raznim gradovima [...] Tako smo mi živeli relativno komforno dok se Italija nije predala u sred Drugog svetskog rata, u jesen 1943. godine.

Onda su Nemci došli u Albaniju i Jevreji su morali da beže u planine, u šume i udaljena albanska sela. U tim teškim vremenima, albanski narod se pokazao u punoj slavi i veličini. Nije bilo nijedne jevrejske porodice koja nije našla sklonište kod albanskog lokalnog stanovništva, bilo da su to bili siromašni seljani ili zemljoposjednici. Nijedan Jevrein nije ostao bez zaštite Albanaca. Mnogo puta, kao što je bio slučaj sa nama, skrivanje Jevreja bilo je opasno po život i zahtevalo je ogromno samožrtvovanje! [...] Većina onih koji su preživeli Albaniju iselila se u Izrael, gde i danas živi.

Izvor: Pismo Gavre Mandila Jad Vašemu, jun 1987. (<https://www.yadvashem.org/righteous/stories/veseli/mandil-letter.html>)

SS divizija “Skenderbeg”

Kako je Nemcima trebao veći broj vojnika za borbu protiv sovjetskih snaga koje su napredovale na Istočnom frontu, formirali su nove divizije sastavljene od lokalnih regruta u okupiranim državama koji su se borili pod nemačkom komandom radi kontrole nad tim teritorijama. Tako su obučene nemačke snage mogle biti prebačene na Istočni front.

U februaru 1944. godine, nemački ministar unutrašnjih poslova i šef paravojne organizacije „Schutzstaffel“ (skraćeno SS) Hajnrih Himler dobio od Hitlera direktno odobrenje da formira SS diviziju „Skenderbeg“ na okupiranoj teritoriji Kosova i Albanije. U regrutovanju lokalnog stanovništva, nacisti su se iz brojnih razloga fokusirali na Kosovo, a ne na Albaniju: na Kosovu, međuetnička mržnja i borbe značile su da je mnogo kosovskih Albanaca bilo zainteresovano da poseduje oružje i da se obuču za borbu protiv kosovskih Srba, koje su smatrali osvajačima i ugnjetačima; Druga prizrenska liga je prvobitno obećala podršku za regrutaciju; značajan deo stanovništva je gajio antikomunističko raspoloženje; veliki deo stanovništva bavio se poljoprivredom, pa su se nacisti nadali da će pronaći regrute među snažnim i zdravim seljanima koji su radili u polju. Da bi dodatno podstakli lokalno stanovništvo da se pridruži SS diviziji, nacisti su iskoristili ime nacionalnog heroja Skenderbega i podsticali nadu o stvaranju nezavisne albanske države posle rata (to obećanje nacisti su dali samo da bi dobili podršku Albanaca i ne postoji dokument koji potvrđuje da bi ga ispunili). Vojnici u diviziji dobili su toplu odeću, dobre čizme i skromnu platu, što je posebno privuklo siromašne građane. Osim toga, mnogi nacisti imali su pozitivan odnos prema Albancima, jer su ih videli, u okviru svoje rasističke ideologije, kao ljude bliske nacističkim idealima i kao svoju braću po oružju u borbi protiv Slovena i komunista. Međutim, taj pozitivan stav je izbledeo kako je rat napredovao.

Na početku, Nemci su planirali da osnuju formaciju od deset do dvanest hiljada ljudi, ali broj regruta je stigao tek do oko 6500. Divizija je bila pod direktnom nemačkom komandom. Činili su je bivši ratni zarobljenici, kosovski Albanci koji su služili jugoslovensku vojsku, regruti iz bosanske SS „Handžar“ divizije, albanski dobrovoljci – posebno sa Kosova, te bivši pripadnici vojske i žandarmerije Albanije. Početni entuzijazam nacističke brzo je nestao zbog velikog broja dezertera. Do oktobra 1944. godine, 3500 vojnika, što je više od polovine prvobitnog broja, dezertiralo je. Divizija je zvanično raspuštena u novembru. Prema nemačkim dokumentima, SS divizija „Skenderbeg“ bila je zadužena za čuvanje koncentracionog/zatočeničkog logora u Prištini, i njeni pripadnici uhapsili su i odveli u logor između nekoliko desetina i nekoliko stotina Jevreja.

Propagandna fotografija u cilju regrutovanja većeg broja Albanaca

Izvor: www.kriegsberichter-archive.com
Foto: US National Archives & Records Administration (NARA)

Grupni portret dece iz jevrejskih izbegličkih porodica zatočenih u zatvoru u Prištini, 1942

Izvor: <https://collections.ushmm.org/search/catalog/pa1086708>

Spašavanje Jevreja u Albaniji i na Kosovu

Do kraja 1944. godine, partizani i Saveznici isterali su nemačke snage sa Kosova i iz Albanije. Kolaboracionistička vlada u Albaniji opirala se zahtevima Italijana i Nemaca u vezi sa progonom Jevreja. Albanija je bila jedna od retkih zemalja koja je ponudila utočište i zaštitu Jevrejima koji su dolazili iz drugih evropskih zemalja. Veruje se da je spašeno oko 2000 Jevreja, što je značajno imajući u vidu da je u Albaniji pre rata živelo oko 200 Jevreja.

Nije samo država igrala ulogu u zaštiti Jevreja. Stotine jevrejskih porodica i pojedinaca uživale su zaštitu albanskih porodica, koje su svojim gostima promenile imena i odeću, da bi spoljnom svetu izgledali kao članovi porodice, kako su ih često i tretirali. Prema svedočenju mnogih preživelih Jevreja, njihovi domaćini su zaštitu Jevreja vezivali za „besu“, zakletvu koja je deo albanskog kodeksa časti i gostoprimstva, a koji se ogleda u izrazu „Ovaj dom pripada Bogu i gostu“.

Na Kosovu, mreže ljudi organizovale su sklonište, prevoz do Albanije i pronalaženje porodica u kojima će tamo biti smešteni. Ovoj mreži pripadala je, između ostalog, i porodica Reznici, na čelu sa Arslanom Mustafom Reznicijem, koja je spasla više od 40 jevrejskih porodica. Porodice Hasan Reme Xerxa, Halim Spahia, Arif Alickaj, Spiro Lito, Hisen Priština, Prenk Uli takođe su bile među onima koji su skrivali i štitili Jevreje.

Život posle holokausta

Kad se završio rat, većina Jevreja koja je uspela da preživi na Kosovu i u Albaniji je otišla. Mnogi su se preselili u Palestinu i u novoosnovanu državu Izrael, drugi su se vratili u zemlje iz kojih su došli ili su počeli novi život na nekom drugom mestu (npr. u SAD ili Brazilu).

Manji broj Jevreja ostao je na Kosovu, uglavnom u Prizrenu. Danas jevrejska zajednica na Kosovu čini tek 10% onoga što je bilo pre rata. Nije poznat tačan broj Jevreja koji žive na Kosovu: prema različitim izvorima, radi se o nekoliko desetina porodica. Neki relikti jevrejskog života preživeli su nemačku okupaciju, kao što su jevrejska groblja i verovatna ranija lokacija jevrejske škole u Prištini. Druga mesta, kao što je sinagoga, postoje samo kao obeležja ispred zgrade vlade, pošto je jevrejski život skoro u potpunosti uništen tokom nacističke okupacije i socijalističkog režima koji je nakon toga došao.

Stoje s desna na levo: Arslan Reznici, dr Hajem Abravanel i Mustafa Reznici, Arslanov sin; sede, s desna na levo: dr Reni Levi – Abravanel, Berta Abravanel, žena Arslana Reznicija, nepoznata žena i beba Rahel Levi

Izvor: <https://righteous.yadvashem.org/?search-Type=all&language=en&itemId=6360449&ind=24>

U Albaniji, sećanje i zapisi o Jevrejima koje su spasli Albanci potiskivani su i skrivani zbog straha od režima Envera Hodže. To znači da je veliki deo istorije i znanja izgubljen.

Pravedni među narodima

Jad Vašem (Svetski memorijalni centar holokausta) je muzej, istraživačka i obrazovna ustanova u Izraelu koja je osnovana da bi obnavljala uspomenu na šest miliona Jevreja stradalih u holokaustu. Jedna od glavnih uloga Jad Vašema je da prenosi zahvalnost Izraela i jevrejskog naroda ne-Jevrejima koji su rizikovali svoje živote da bi spasli Jevreje tokom Holokausta, tako što tim ljudima dodeljuje titulu „Pravednih među narodima“. Ovo priznanje podvlači princip da je svaki pojedinac odgovoran za sopstvena dela. Program ima za cilj da pronade u narodima počinilaca, saradnika i prolaznika pojedince koji su se oduprli opštem trendu i pomogli progonjenim Jevrejima. Do danas, sedamdeset pet albanskih pojedinaca ili porodica nagrađeno je titulom „Pravednih među narodima“. Na Kosovu ovu titulu ima sedam pojedinaca i porodica iz albanske, srpske i hrvatske zajednice. Osim toga, kao jedinoj Romkinji na svetu, ovo zvanje dodeljeno je i Hajriji Imeri-Mihaljić.

Nora Sheko u svom pismu Odeljenju za Pravedne, 21. novembar 1992

„Žao mi je što nemam više pisama i adresa, jer smo tokom 45 godina previše propatili pod komunističkim režimom, pa smo spaljivali svako pismo koje bi stiglo iz inostranstva, jer bi sigurno bilo tretirano kao špijunaža i propaganda, što je značilo najmanje deset godina zatvora. Moj muž je tri godine bio u zatvoru samo zbog toga što smo bili bogati.“

Izvor: <https://www.yadvashem.org/righteous/resources/rescue-of-jews-in-albania-through-yadvashem-files.html>

Reznići, Arslan Mustafa

Tokom rata, dr Hajem Abravanel, jevrejski lekar iz Skoplja (Makedonija), kao pripadnik Jugoslovenske vojske bio je stacioniran na Kosovu. Kada je izbila epidemija tifusa, dr Abravanel lečio je bolesne, pa tako i albansku porodicu Reznići (...). U aprilu 1941, tokom nemačkog napada na Jugoslaviju, Abravanelovu vojnu jedinicu zarobili su Nemci. Kada je Reznići čuo da je doktor u logoru, počeo je da smišlja kako da mu pomogne. Arslan i njegov sin obukli su tradicionalnu albansku nošnju i prošvercovali su se u logor. Stigli su do dela gde su držani jevrejski zatvorenici, našli dr Abravanela i dali mu da obuče albansko odelo koje su poneli sa sobom. Izvukli su ga iz logora i odveli svojoj kući, gde je ostao dok nije mogao da se vrati svojoj porodici u Skoplje. Reznići ga je pratio tokom puta da bi bio siguran da je bezbedno stigao. Hajem Abravanel, njegova žena Berta i njihova deca uspele su da izbegnu deportaciju iz Makedonije i preživeli su holokaust, ali oboje su izgubili roditelje, šestoro braće i sestara i njihove porodice.

Posle rata, dr Abravanel postao je direktor bolnice u Bitolju. Njegova unuka Rahela (...) uputila je zahtev Jad Vašemu da spasilac njenog dede Arslan Mustafa Reznići dobije titulu „Pravednog među narodima“, što je i učinjeno 12. februara 2008. godine.

Izvor: <https://righteous.yadvashem.org/?searchType=all&language=en&itemId=6360449&ind=24>

Imeri-Mihaljić, Hajrija

U vreme nemačkog napada na Jugoslaviju, u aprilu 1941. godine, porodica male Ester (Levi), rođene godinu dana ranije, živela je u Prištini. Plašeći se pro-nacističkog (...) režima koji je preuzeo kontrolu u ovom delu zemlje, Esterini roditelji su pobjegli u brda da se pridruže partizanima, dok su devojčicu ostavili na čuvanje baki. Godinu dana ranije, Esterini roditelji, bračni par Baruh, angažovali su dadilju, Ciganku* koja se zvala Hajrija Imeri i koja je živela u obližnjem selu (...). Ubrzo nakon toga, Hajrija je saznala da su Ester i njenu baku vlasti pokupile i odvele u logor za prinudni rad. Požurila je tamo i susrela se sa preplašenom bakom, koja ju je zamolila da povede dete sa sobom. „Molim vas, čuvajte je i brinite se o njoj kao da je vaše dete. Ako se njena porodica vrati, uzeće je nazad, ako ne, zadržite je kao da je vaša ćerka.“ Brzo napustivši logor (Kosovska Mitrovica), Hajrija je odvela jednogodišnje dete u selo svog plemena gde je bilo njenih petoro dece. Detetu je dala ime Moradia i postupala je s njom posebno pažljivo. Noću, porodica Imeri bi po podu prostrla seno, i svi bi legli dole da spavaju, a Moradia je bila ušuškana među drugom decom – uvek između, zbog dodatne sigurnosti. (...)

Nakon rata, Ester se vratila majci i njena porodica se preselila u Izrael. Kasnije je Ester preko Jad Vašema podnela zahtev da se Hajriji dodeli titula „Pravedne među narodima“ i ona je jedina Romkinja koja je to zvanje dobila.

Izvor: Mordecai Paldiel, 2000, *Saving the Jews: Men and Women who Defied the Final Solution*

[*izraz „Cigan“ se koristio za označavanje romske zajednice. Danas ima negativnu konotaciju (stereotip), pa ga stoga ne treba koristiti]

Jovanović, Pero

U jesen 1941. godine, mnogo jevrejskih izbeglica našlo se zaglavljeno u Prizrenu, kada je njihov pokušaj da prebegnu u Albaniju blokiran. Među njima je bio i jevrejski par, Eugen i Else Hohberg, njihova trogodišnja ćerka Miriam i nećaka Adela Georgenberger. Eugen, inženjer po zanimanju, upoznao se sa Milanom Jovanovićem, koji je ponudio da im iznajmi sobu u svojoj kući. Dve porodice živele su zajedno i delile kućne poslove. Kada su se nemačke patrole približile ovom kraju, Jovanović su sakrili Jevreje po različitim skrovištima u kući. Međutim, (...) neko ih je prijavio. Početkom 1944, Nemci su uhapsili bračni par Hohberg i Adelu, i deportovali ih u koncentracioni logor. Miriam je ostala sa Jovanovićima. Pero, sedamnaestogodišnji sin Jovanovića, postao je Miriamin blizak prijatelj. Miriam se razbolela od dečje paralize i bila joj je potrebna stalna lekarska nega. Pero se brinuo o njoj preko godinu dana dok se nije oporavila. Svakog dana Pero bi na rukama nosio Miriam na terapiju u bolnicu koja se nalazila na drugom kraju grada. Kada se rat završio, bračni par Hohberg vratio se u Prizren da pokupi ćerku i da se zahvali Jovanovićima što su čuvali Miriam. Miriam Hohberg (kasnije Verzberger) emigrirala je u Izrael, gde je zasnovala porodicu. Ostala je u kontaktu sa svojim ratnim domaćinima. Jad Vašem je 8. septembra 1993. godine Peri Jovanoviću dodelio titulu „Pravdenog među narodima.“

Izvor: https://righteous.yadvashem.org/?search=kosovo&searchType=righteous_only&language=en&itemId=4015481&ind=8

Poglavlje 3: VEŽBE ZA UČENIKE

1

ISHODI UČENJA I KLJUČNE PORUKE

Kritička analiza i poređenje situacije u Albaniji i na Kosovu za vreme italijanske i nemačke okupacije.

Ključna poruka:

Na većini teritorija koje su bile direktno ili indirektno pod kontrolom sila Osovine, Jevreji su trpeli diskriminaciju. Međutim, situacija sa Jevrejima u Albaniji za vreme italijanske okupacije bila je povoljnija nego sa Jevrejima na Kosovu za vreme nemačke okupacije. Zbog mnogih faktora (uključujući međuetničke tenzije koje su od ranije postojale), Nemci su na Kosovu našli plodno tlo za formiranje lokalne SS divizije.

Za definicije, molimo vas da pogledate Glosarijum

METODOLOGIJA I UPUTSTVA

Učenici rade podeljeni u grupe (od po tri do pet članova). Na kraju dela pod b. (ili na kraju svakog dela), svaka grupa predstavlja svoje odgovore celom odeljenju.

Na osnovu znanja koje su stekli kroz ovu lekciju, učenici porede situaciju u Albaniji i na Kosovu:

- Sumirajte razlike između situacije na Kosovu i u Albaniji. Na koji način se situacija razlikovala za Jevreje? Zbog čega?
- Usmerite svoju pažnju na SS diviziju „Skenderbeg“. Zašto je nemačka vojska mogla da formira SS diviziju „Skenderbeg“ na Kosovu, ali ne i u Albaniji? Šta je moglo da spreči njeno osnivanje na Kosovu? Šta je bila motivacija kosovskih Albanaca da se pridruže SS diviziji?

MATERIJAL I VREME

Nije potreban dodatni materijal

25 min a: 10 min b: 15 min

TEŽINA/RAZRED

a: IX and XII b: IX and XII

2

ISHODI UČENJA I KLJUČNE PORUKE

Razmišljanje o značaju individualnih izbora i građanske hrabrosti kroz analiziranje rizika kome su se izložili oni koji su kasnije proglašeni „Pravednima među narodima“ donoseći odluke kakve su doneli.

Ključna poruka:

U izazovnim situacijama, teže je i opasnije zalagati se za sopstvene vrednosti. To podrazumeva dela velike građanske hrabrosti. Štaviše, ljudi koji su prepoznati kao „Pravedni među narodima“ rizikovali su svoj život da bi spasli Jevreje.

Za definicije, molimo vas da pogledate Glosarijum

METODOLOGIJA I UPUTSTVA

Učenici rade podeljeni u grupe (od po tri do pet članova). Na kraju dela pod c., svaka grupa predstavlja svoje odgovore. Svaka grupa dobija primerak pesme.

Pročitajte pesmu i razgovarajte o sledećim pitanjima:

- Šta po vašem mišljenju ova pesma znači? Šta ona podrazumeva za one koji su izloženi progonu i za one koji nisu?
- Uporedite situaciju iz pesme sa situacijom sa kojom su se suočavale albanske i kosovske porodice

MATERIJAL I VREME

PRILOG 1: Nimelerova pesma (po jedan primerak za svaku grupu)

30 min a: 15 min b: 15 min

TEŽINA/RAZRED

a. IX and XII b. IX and XII

(može se koristiti kao jednostavnija alternativa zadatku br. 3)

3

ISHODI UČENJA I KLJUČNE PORUKE

Razmišljanje o značaju individualnih izbora i građanske hrabrosti kroz analiziranje rizika kome su se izložili oni koji su kasnije proglašeni „Pravednima među narodima“ donoseći odluke kakve su doneli.

Ključna poruka:

IU izazovnim situacijama, teže je i opasnije zalagati se za sopstvene vrednosti. To podrazumeva dela velike građanske hrabrosti. Štaviše, ljudi koji su prepoznati kao „Pravedni među narodima“ rizikovali su svoj život da bi spasli Jevreje.

Za definicije, molimo vas da pogledate Glosarijum

METODOLOGIJA I UPUTSTVA

Učenici rade podeljeni u grupe (od po tri do pet članova) i istražuju i analiziraju priče „Pravednih među narodima“. Na kraju grupnog rada celo odeljenje diskutuje o delu pod c.

Na osnovu priča ljudi koji su prepoznati kao „Pravedni među narodima“, razgovarajte o sledećim pitanjima:

- Istražite priču jedne osobe koja je dobila priznanje „Pravedni među narodima“. Šta je ta osoba uradila? Šta je to za njega/nju značilo? Koji razlozi i vrednosti su ga/je nagnale da preuzme rizik?
- Zamislite da vaša porodica odluči da primi nepoznatu jevrejsku osobu na godinu dana. Šta bi bili izazovi i rizici takvog izbora?
- Da li možete da se setite još nekog primera građanske hrabrosti i otpora? Koje oblike oni mogu imati? (npr. nenasilni otpor u odnosu na oružanu borbu).

MATERIJAL I VREME

Internet veza za potrebe istraživanja o „Pravednima među narodima“ (ili priče koje odabere i odštampa nastavnik)

30-35 min a: 10 min b: 10 min c: 10-15 min

TEŽINA/RAZRED

a: IX and XII b: IX and XII c: XII

4

ISHODI UČENJA I KLJUČNE PORUKE

Razmišljanje o značaju sećanja za današnje društvo; razumevanje značaja veze između prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.

Ključna poruka:

Sećanje na ono što se desilo u prošlosti je od najvećeg značaja za izgradnju današnjeg društva: prepoznavanje šta se desilo u prošlosti i učenje iz toga nam omogućava da izgradimo bolju budućnost. Da bi se izbeglo ponavljanje istih grešaka, važno je utvrditi činjenice i čuti priče žrtava i preživelih sa svih strana. Spomenici i memorijali igraju ključnu ulogu, jer nam omogućavaju da se sećamo istorijskih događaja i zahtevamo da se više nikad ne ponove („nikad više“).

Za definicije, molimo vas da pogledate Glosarijum

METODOLOGIJA I UPUTSTVA

Učenici rade podeljeni u grupe (od po tri do pet članova). Na kraju dela pod c. (ili na kraju svakog dela), svaka grupa predstavlja svoje odgovore celom odeljenju.

U ovoj lekciji, spomenuli smo značaj održavanja sećanja na prošlost. Razmišljajući kako se čuva uspomena na holokaust (kroz spomenike, muzeje, događaje, itd.), razgovarajte o sledećim pitanjima:

- Kako se sećanje na holokaust obeležava na Kosovu?
- Kako se sećanje na holokaust obeležava u drugim zemljama? Svaka grupa treba da usmeri svoju pažnju na jednu od sledećih zemalja: Albanija, Srbija, Severna Makedonija, Bosna i Hercegovina, Nemačka, Italija.
- Da li mislite da je važno obeležavati holokaust? Ako da, zašto da, ako ne, zašto ne? Ako je vaš odgovor potvrđan, na koje načine to može da se uradi?

MATERIJAL I VREME

Internet veza za potrebe istraživanja

40 min**a: 10-15 min b: 10-15 min c: 15 min****TEŽINA/RAZRED****a: IX and XII b: IX and XII c: XII**

5

ISHODI UČENJA I KLJUČNE PORUKE

Razumevanje današnje stvarnosti jevrejske zajednice na Kosovu i uzroka koji su doveli do trenutne situacije.

Ključna poruka:

Danas samo mali broj Jevreja živi na Kosovu, pre svega u Prizrenu. Kao rezultat holokausta i kasnijeg socijalističkog režima, postoji vrlo malo tragova velike jevrejske zajednice koja je nekad živela na Kosovu, dok je održavanje jevrejske baštine jako zapušteno. To je primer dugoročnih posledica događaja iz prošlosti, naročito sukoba, na današnja društva.

Za definicije, molimo vas da pogledate Glosarijum

METODOLOGIJA I UPUTSTVA

Učenici rade podeljeni u grupe (od po tri do pet članova) i istražuju podatke o jevrejskoj zajednici na Kosovu danas. Na kraju grupnog rada, celo odeljenje razgovara o rezultatima i poredi ih sa slikama iz Priloga 1 (nastavnik može da ih pokaže učenicima).

Razmišljajući o današnjem Kosovu, razgovarajte o sledećim pitanjima:

- a. Šta znate o životu Jevreja na Kosovu danas?
- b. Da li znate neki jevrejski memorijal na Kosovu?

[Ovaj zadatak se može povezati sa studijskom posetom relevantnim jevrejskim mestima (ili porodicama) u Prištini ili Prizrenu]

MATERIJAL I VREME

Internet veza za potrebe istraživanja

PRILOG 2: kao referenca na to što treba da se pokaže učenicima

20 min a: 10 min b: 10 min

TEŽINA/RAZRED

a: IX and XII b: IX and XIIš

PRILOG 1:

Prvo su došli po Jevreje,
i ja se nisam bunio
jer nisam bio Jevrejin.

Onda su došli po komuniste,
i ja se nisam bunio
jer nisam bio komunista.

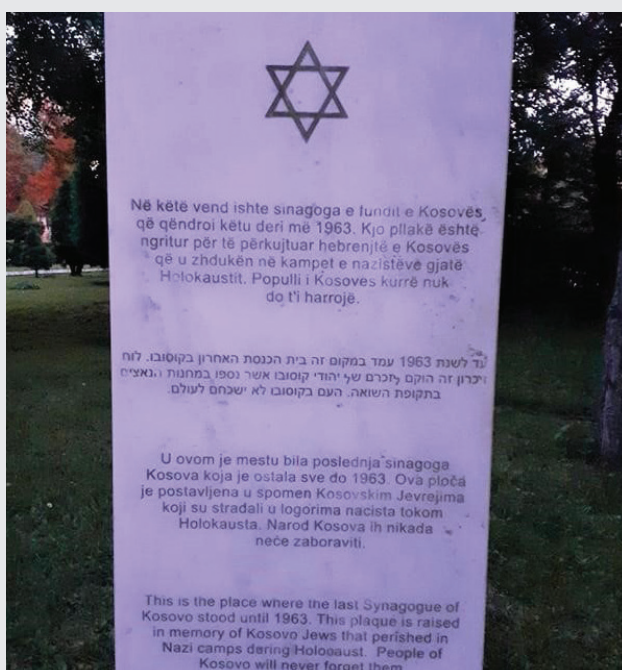
Onda su došli po sindikalce,
i ja se nisam bunio
jer nisam bio sindikalac.

Onda su došli po mene,
nije preostao niko
da se pobuni.

Martin Nimeler

PRILOG 2:

Jevrejski memorijali u Prištini

Memorijal koji obeležava mesto na kome je stajala jedina sinagoga na Kosovu do 1963. godine. Natpis takođe odaje počast kosovskim Jevrejima ubijenim tokom holokausta.

[Izvor: Authors/forumZFD]

Jevrejsko groblje u naselju Velanija

[Izvor: https://en.wikipedia.org/wiki/Historical_monuments_in_Pristina#Jewish_cemetery]

Bokserski klub Priština, napuštena zgrada u kojoj se nekada nalazila jevrejska škola

[Izvor: <https://www.timesofisrael.com/in-muslim-kosovo-a-jewish-claim-to-nations-past-and-future/>]

Jevrejsko groblje u Dragodanu

Izvor: <https://jewish-heritage-europe.eu/2019/12/17/kosovo-jewish-cemetery-in-pristina/>

GLOSARIJUM

Budite oprezni! Neke reči u Glosarijumu objašnjavaju izraze koje su koristili nacisti. Te izraze su nacisti skovali kao propagandne, eufemističke reči da bi zataškali rasističku ideologiju koja stoji iza njih. Ovde uz njih ide napomena „(nacistički eufemizam!)“.

AJNZACGRUPE: U doslovnom značenju „operativne grupe“ (nacistički eufemizam!), ajnzacgrupe bile su SS jedinice koje su u novoosvojenim područjima prikupljale informacije o identitetu i kretanju lokalnog jevrejskog stanovništva i ubijali ih. Takođe su ubijali intelektualnu elitu Poljske, sovjetske ratne zarobljenike, Rome, borce pokreta otpora protiv nemačke okupacije i druge. Procenjuje se da su ajnzacgrupe ubile više od dva miliona ljudi, od čega 1,3 miliona Jevreja.

ANTIJUDAIZAM: Potpun ili delimičan otpor judaizmu kao religiji koji stoga vodi verski motivisanim neprijateljskim osećanjima i ponašanjima prema Jevrejima.

ANTISEMITIZAM: Negativna osećanja, predrasude i neprijateljsko ponašanje prema Jevrejima kao etničkoj grupi ili „rasi“. Antisemitizam je oblik rasizma koji Jevreje definiše kao etničku grupu ili rasu koja se može prepoznati po jasnim fizičkim ili nekim drugim karakteristikama ili ponašanju, zanemarujući činjenicu da su Jevreji kao grupa veoma raznoliki. U savremenom jeziku, izraz „antisemitizam“ koristi se da označi ukupnost antijevrejskih izjava, trendova, osećanja, stavova i radnji (uključujući diskriminaciju i nasilje), bez obzira da li su motivisani verskim, rasističkim, društvenim ili nekim drugim razlozima.

ARIJEVCI: Izraz koji označava indo-iranske narode koji su delimično emigrirali u Evropu otprilike između 2700. i 700. godine pre nove ere i izvršili uticaj na jezike i tehnologije naroda koji su tu živeli. Nacistička rasistička ideologija koristila je ovaj izraz da označi jedinstvo severnoevropskih i nemačkih naroda kao rase koja je superiorna u odnosu na sve ostale rase (nacistički eufemizam!).

ASIMILACIJA: Kulturna asimilacija je društveno-kulturni proces kroz koji manjinska grupa ili kultura počinje da liči na većinsku grupu, identifikuje se s njom, preuzima njena ponašanja i verovanja. Usled toga, asimilovani pojedinac ili grupa mogu delimično ili potpuno da izgube svoj originalni nacionalni/kulturni identitet, tako da ih se ne može više razlikovati od grupe. Asimilacija može biti dobrovoljna ili nedobrovoljna/prisilna.

AUŠVIC: Nemački naziv poljskog grada Oświęcim. Nacisti su na obodu ovog grada napravili najveći koncentracioni logor. Prvi deo logora zvao se Aušvic I. Aušvic II – Birkenau bio je najveći deo logora i u njemu su bile gasne komore za ubijanje Jevreja (zbog čega se Aušvic takođe zove i logor smrti). Aušvic III – Monovic bio je logor za prinudni rad. Procenjuje se da je oko 960.000 Jevreja, 74.000 Poljaka nejevrejskog porekla, 21.000 Roma, 15.000 sovjetskih ratnih zarobljenika i 10.000-15.000 drugih izgubilo život u ovom logoru.

AŠKENAZI: Deo jevrejske dijaspeore koji je pretežno živio u centralnoj i istočnoj Evropi od prvog milenijuma nove ere. Neki od njih su se doselili i na Balkan. Njihov tradicionalni jezik je jidiš i imaju specifične verske obrede. Danas

većina Jevreja u svetu identifikuje sebe ili svoje poreklo kao Aškenazi.

DIJASPORA: Dekoncentracija, raseljavanje ljudi iz njihove izvorne domovine. Takođe, često se odnosi i na zajednicu koja živi van domovine kao celina ili u konkretnoj zemlji, tj. mestu. Reč potiče od grčke reči „diaspora“, koja znači „raspršivanje, rasejanje“.

DISKRIMINACIJA: Postupanje sa nekom osobom ili grupom ljudi na različit način – posebno na lošiji način u odnosu na druge – zbog njihovog identiteta (etničkog porekla, pola, boje kože, porekla, fizičkih osobina itd.), izbora (političkog mišljenja religije, seksualne orijentacije itd.) ili stanja (invaliditeta, porodičnog stanja, veština, itd.). To se najčešće dešava u odnosu na ljude koje smatramo „drugačijima“ od sebe, iz raznih razloga. Diskriminacija je prisutna na svim nivoima društva i ima direktan uticaj na ponašanje pojedinca/grupe koja vrši diskriminaciju, kao i onih na koje je diskriminacija usmerena. Diskriminatorne radnje dovode da toga da ljudi na koje je diskriminacija usmerena osećaju strah i frustraciju, doživljavaju sve veći gubitak samopouzdanja i nesigurnost, a može dovesti i do nasilja.

DRŽAVNI UDAR: Nelegalno, često nasilno svrgavanje postojeće vlade ili lidera, predsednika, od strane male grupe ljudi.

EMANCIPACIJA: Proces postizanja jednakih ekonomskih, socijalnih i političkih prava za određenu grupu koja je do tada bila diskriminisana. U kontekstu istorije Jevreja, ovaj pojam opisuje istorijski proces ublažavanja diskriminatornih zakona i politika prema njima.

GENOCID: Svako delo učinjeno u nameri potpunog ili delimičnog uništenja jedne nacionalne, etničke, rasne ili verske grupe kao takve (kako je definisano u članu 2 Konvencije Ujedinjenih nacija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida).

GETO: Deo grada u kome žive siromašni ljudi ili ljudi koji pripadaju određenoj grupi, odvojeno od ostatka stanovništva. Nacisti su koristili geta da odvoje Jevreje od ostatka društva, na taj način im uskraćujući ravnopravno postupanje i njihova prava.

GRADANSKA HRABROST: Kada pojedinac ili grupa deluje po nekom pitanju koje je važno za zajednicu, preuzimajući time veliki lični rizik i bez bilo kakve direktne koristi. Ti pojedinci možda neće nužno postići svoj cilj u kratkom roku, ali njihova hrabra dela vode društvo ka boljim vrednostima i većoj ravnopravnosti.

HANDŽAR: Originalno osmanlijski borbeni nož, kao skraćenica odnosi se na 13. SS brdsku diviziju „Handžar“ (1. hrvatska) (13. Waffen-Gebirgs-Division der SS „Handschar“ (kroatische Nr. 1)). Handžar divizija bila je brdska pešadijska SS divizija osnovana 6. decembra 1942. za borbu protiv partizana u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (koja je obuhvatala današnju Hrvatsku i deo Bosne i Hercegovine), ali je takođe činila zverstva protiv Jevreja i srpskih civila. Jerusalimski muftija pomogao je pri regrutovanju bosanskih muslimana u ovu jedinicu, dok su u manjem obimu u njoj bili i Hrvati katolici. Uprkos visokoj stopi dezerterstva, ova jedinica se borila i protiv napredujuće Crvene armije i bugarske vojske sve do poraza Nemačke.

HOLOKAUST: Izraz „holokaust“ potiče od dve grčke reči u značenju „spaljivanje kao žrtva bogu“. Reč se kasnije koristila da označi potpuno i sistematsko istrebljenje od strane nacističke Nemačke i njenih saveznica usmereno na uništenje jevrejskog naroda.

INTEGRACIJA: Čin integrisanja ili uključivanja neke osobe kao dela grupe ili društva, uz garanciju jednakih prava i mogućnosti. Integracija podrazumeva spremnost uključenih pojedinaca/grupa da međusobno sarađuju u cilju poboljšanja uslova za sve.

KONAČNO REŠENJE: Skraćeno od „Konačno rešenje jevrejskog pitanja“ (na nemačkom Endlösung der Judenfrage), čija je polazna pretpostavka da postoji otvoreno ili nerešeno pitanje postojanja Jevreja, za koje je neophodno razrešenje ili konačno rešenje (nacistički eufemizam!). U početku, nacističke vođe razmatrale su deportaciju svih Jevreja, da bi se kasnije preorijentisali na njihovo istrebljenje. Do ovog preokreta došlo je postepeno – masovnih ubistava bilo je već 1941. godine, ali generalno, smatra se da je „Konačno rešenje“ proceduralno i geografski formulisano kao politika istrebljenja svih Jevreja u Evropi na Vanzejskoj konferenciji u januaru 1942. godine.

KULTURNA RAZLIČITOST: Koegzistencija raznovrsnih kulturnih, etničkih, verskih ili jezičkih grupa u jednom društvu.

LEBENSRAUM: Nemački izraz koji se bukvalno može prevesti kao „životni prostor“, a koji odražava princip nacističke ideologije po kome će nemačkom narodu biti potreban - i on zaslužuje - veći životni prostor od onog koji ima na raspolaganju u Nemačkom Rajhu (nacistički eufemizam!). To je služilo za opravdanje osvajanja, okupacije i aneksije velikih delova centralne i istočne Evrope, kao i za proterivanje, diskriminaciju, porobljavanje, izgladnjivanje i masovna ubistva naroda u tim oblastima (od kojih se većina smatrala Slovenima i stoga inferiornim u odnosu na Nemce).

LOGOR: Za vreme nacizma, koncentracioni logori (takođe poznati pod nazivom „prитvorenički logori“ ili „radni logori“ – nacistički eufemizam!) osnivani su kao mesta na kojima je veliki broj ljudi (pre svega Jevreja, ali i drugih progonjenih grupa kao što su Romi, politički protivnici, ratni zarobljenici, homoseksualci, osobe sa invaliditetom, Poljaci i drugi narodi koji su se smatrali Slovenima, Jehovini svedoci i drugi) zatvaran i često korišćen za prinudni rad. Logori smrti služili su planu nacista da sistematski istrebe Jevreje i druge grupe. U mnogim logorima, delovi koji su služili za istrebljenje dograđeni su nakon usvajanja politike „Konačnog rešenja“ 1942. godine.

MARIONETSKA DRŽAVA: Država koja ima svoju vladu, zakone, zastavu itd., ali je potpuno zavisna od druge države, pa stoga nije nezavisna. To znači da je država u potpunosti suverena, ali je kontroliše ta druga država. Primeri marionetskih država pod nemačkom ili italijanskom vlašću tokom Drugog svetskog rata uključuju Albaniju, Nezavisnu Državu Hrvatsku (Hrvatska i Bosna i Hercegovina), Helensku Državu (Grčka) i Vladu Nacionalnog Spasa (Srbija). Bugarska, s druge strane, bila je nezavisna država, ali sa fašističkom vladom koja je bila deo sila Osovine.

MEĐUNARODNI DAN SEĆANJA NA ŽRTVE HOLOKAUSTA: Međunarodni dan sećanja na žrtve holokausta obeležava se 27. januara prema rezoluciji Generalne skupštine Ujedinjenih nacija iz 2005. godine. Ovaj dan izabran je jer je 27. januara 1945. godine sovjetska vojska stigla u Aušvic.

NASILJE: Radnje, reči, stavovi, strukture ili sistemi koji izazivaju fizičku, psihološku, društvenu ili ekološku štetu i sprečavaju ljude da dostignu svoj puni potencijal. Direktno fizičko nasilje (npr. udaranje, batine, pucanje, silovanje, mučenje) je najvidljiviji oblik nasilja, ali nije jedini. Nasilje može biti psihološko i verbalno, kulturno (npr. tradicije i verovanja koji opravdavaju upotrebu nasilja, seksizam, patrijarhalne vrednosti, diskriminacija), ili strukturno (npr. siromaštvo, korupcija, društvene nejednakosti, nejednak pristup pravima i resursima).

OKUPACIJA: Vojna i/ili politička vlast nad teritorijom bez formalnog preuzimanja suvereniteta nad njom (tj. bez njene aneksije tako da postane deo države okupatora). Nacisti su proširili suverenu teritoriju Nemačke, ali nikad u punom obimu teritorija nad kojima je Nemačka imala vlast. Na primer, Jugoslavija nikad nije bila deo Rajha, ali je bila

podeljena na marionetske države koje su bile pod nemačkom vlašću, dok je Albanija bila marionetska država prvo pod italijanskom, a zatim pod nemačkom vlašću.

POGROM: Nasilna narodna pobuna usmerena na ubijanje ili proterivanje neke etničke ili verske grupe. Izraz „pogrom“ nekad se koristio da označi napade na Jevreje u Ruskom carstvu tokom XIX i XX veka.

PRAVEDNI MEĐU NARODIMA: Titula koju dodeljuje Jad Vašem (svetska Memorijalna ustanova za sećanje na žrtve i heroje holokausta u Jerusalimu u Izraelu) ne-Jevrejima koji su, rizikujući svoje živote, spašavali Jevreje za vreme holokausta.

PREDRASUDA: Generalizacija u kojoj se nalazi sud/mišljenje, obično negativno, o drugim ljudima ili društvenim grupama, na osnovu njihovog izgleda, boje kože, pola, porekla ili neke druge osobine. Predrasuda znači „donošenje suda unapred“ – formira se unapred, bez znanja ili direktnog iskustva. Nekada se predrasude pravdaju pozivanjem na prethodno iskustvo. Međutim, pojedinačna iskustva nikada ne mogu predstavljati celinu neke grupe.

PROPAGANDA: Informacije, ideje, mišljenja ili slike koje se prikazuju, objavljuju ili na drugi način distribuiraju u nameri da se utiče na javno mnjenje. Oni koji proizvode propagandu (pojedinci ili grupe, kao što su političke stranke) namerno teže tome da izazovu odgovor ili reakciju koja ide u korist njihovim namerama.

PROSVETITELJSTVO: Pojam koji ima različita značenja. U istorijskom kontekstu, odnosi se na period prosvetiteljstva koji se dogodio u mnogim evropskim društvima u XVII i XVIII veku. Manifestovao se kao intelektualni i filozofski pokret koji je ponovo otkrio antičku grčku filozofsku misao i ogroman akcenat stavljao na racionalnost i razum. Kao takav, zalagao se za odvajanje crkve od države i temeljenje znanja na nauci, a ne na veri. Jevrejski intelektualci uzeli su te koncepte i tumačili njihovo značenje jevrejskoj zajednici. Usled toga, podrška je data posebnom jevrejskom identitetu, korišćenju hebrejskog (umesto jidiša) i integraciji Jevreja u društva u kojima su živeli (uključujući usvajanje njihovog jezika i običaja). Jevrejsko prosvetiteljstvo se takođe zove „Haskalah“.

SCHUTZSTAFFEL (skraćeno: SS): U bukvalnom značenju „zaštitne snage“ (nacistički eufemizam!). SS je osnovan kao elitna paravojna jedinica Nacističke stranke. Služila je kao lično Hitlerovo obezbeđenje i specijalna jedinica policije. Kasnije su neke SS jedinice korišćene kao redovne vojne jedinice koje su se borile u Drugom svetskom ratu, dok su druge služile kao obezbeđenje i egzekutori u logorima. Stoga je SS bio najodgovornija jedinica za ubijanje Jevreja.

SEFARDI: Jevrejsko stanovništvo koje je pretežno živelo u Španiji i Portugaliji do pred kraj XV veka, kada su izgnani i rasejani po Osmanlijskom carstvu. Tako su se mnogi od njih naselili u sve delove Mediterana i Osmanlijskog carstva, uključujući Balkansko poluostrvo. Njihov tradicionalni jezik je ladino, a razvili su i posebne verske obrede. Danas se 15-20% Jevreja u svetu izjašnjavaju kao Sefardi.

SINAGOGA: Jevrejska bogomolja, kao što je džamija kod muslimana ili crkva kod hrišćana. Izraz potiče iz starogrčkog. Na hebrejskom, jevrejske bogomolje nazivaju se „bet kneset“, što bukvalno znači „skupština“.

STEREOTIP: Slika ili ideja o određenoj grupi ili tipu osobe na osnovu pojednostavljene generalizacije jedne osobine te grupe ili tipa osobe. Rezultat toga je da se pripadnici te grupe ili svi ljudi sa tom osobinom svode na tu sliku ili ideju, bez obzira na njihove lične osobine. Stereotipi mogu biti i pozitivni i negativni. Stereotipi su uvek pogrešni: čak i ako neka slika ili ideja važe za većinu, nikad neće važiti za sve pripadnike te grupe. Osim toga, postupanje sa nekom osobom na osnovu stereotipa je pogrešno, pošto ne uzima u obzir lične osobine te osobe.

TOLERANCIJA: Praksa prihvatanja postojanja ili prisustva nekoga ili nečega u društvu implicitnim ili eksplicitnim dogovorom većine društva. Tolerancija podrazumeva koegzistenciju, ali ne i saradnički odnos između strana, niti jednaka prava. To znači da svaka strana toleriše drugu, ali je ne poštuje, a do interakcije dolazi samo ako okolnosti tako zahtevaju ili nameću.

TREĆI RAJH: Zvaničan nacistički naziv za režim u Nemačkoj od januara 1933. do maja 1945. godine, jer su tadašnju državu tretirali kao naslednicu Svetog rimskog carstva (Prvi Rajh) i Nemačkog carstva (Drugi Rajh). „Treći Rajh“ je propagandni naziv (nacistički eufemizam!), te stoga ne predstavlja tačan istorijski termin.

USTAŠE: Izraz potiče od hrvatskog glagola „ustati“ i odnosi se na organizaciju „Ustaša – Hrvatski revolucionarni pokret“, hrvatsku fašističku ultranacionalističku organizaciju koja je postojala od 1929. do 1945. godine. Ustaška ideologija se u velikoj meri zasniva na nacističkoj rasističkoj ideologiji. Tvrdili su da Hrvati i Bošnjaci pripadaju germanskoj rasi, Jevreje, Rome i Slovene (posebno Srbe) su smatrali rasno inferiornim. U Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, Ustaše su delovale kao milicija, odvojeno od redovne vojske, i ubili su stotine hiljada Srba, Jevreja, Roma i političkih protivnika.

ŽANDARMERIJA: Stari izraz za policiju ili vojnu policiju. U Albaniji, Albanska kraljevska žandarmerija osnovana je nakon što je zemlja stekla nezavisnost od Osmanlijskog carstva. Tokom napada na Albaniju 1939. godine, mnogi pripadnici žandarmerije borili su se protiv Italijana na strani pokreta otpora.

ŽRTVENI JARAC: Žrtvovanje jarca, tj. korišćenje nekoga kao žrtvenog jarca, je praksa kada jedna osoba ili grupa okrivljuje drugu osobu ili grupu i uzima je kao žrtvenog jarca, i negativno postupa prema njoj. Žrtvovanje jarca koristi se da se pogrešno objasne određeni društveni, ekonomski ili politički problemi. Izraz „žrtveni jarac“ potiče iz priče iz Knjige Levitske (iz Tore i Starog zaveta), gde je ova praksa obilato dokumentovana.

Project Partners:

Udruženje nastavnika istorije: Udruženje nastavnika istorije Kosova (Shoqata e Mësimdhënësve të Historisë së Kosovës-SHMHK) osnovano je 2008. godine sa osnovnim ciljem da promoviše kvalitetnu nastavu istorije u obrazovnom sistemu Kosova i da olakša razmenu dobrih praksi između nastavnika. Udruženje je član EUROCLIO-a.

New Perspektiva: NVO New Perspektiva ima za cilj da doprinese jasnijem razumevanju procesa dijaloga i normalizacije između Kosova i Srbije potpomognutog od strane EU, kao i da poboljša međusobnu integraciju različitih zajednica na Kosovu. New Perspektiva realizuje projekte usmerene na podsticanje razmišljanja o multiperspektivnoj metodologiji u predavanju i učenju istorije na Kosovu.

forumZFD: ForumZFD (Forum Ziviler Friedensdienst – Civil Peace Service) je nemačka nevladina i neprofitna organizacija osnovana 1996. godine. Na Kosovu i Zapadnom Balkanu, forumZFD je aktivan u oblastima suočavanja sa prošlošću i mirovnog obrazovanja. Kroz različite projekte, sarađuje sa lokalnim organizacijama i akterima na izgradnji kulture mira, promociji konstruktivnog suočavanja sa prošlošću i olakšavanju procesa pomirenja.

Jad Vašem (Yad Vashem): osnovan 1953. godine aktom Kneseta (izraelskog parlamenta), Jad Vašem, Svetski memorijalni centar holokausta bavi se komemoracijom, dokumentovanjem, istraživanjem i obrazovanjem o holokaustu. Integrisani pristup Jad Vašema uključuje obrazovne inicijative, inovativna istraživanja i inspirativne eksponate.

Centar za istorijska istraživanja Poljske akademije nauka u Berlinu: osnovan 2006. godine, Centar predstavlja jednu od šest institucija Poljske akademije nauka i prva je koja se bavi istorijom i realizuje sopstvene istraživačke projekte. Osnovni cilj Centra je istraživanje istorije nemačko-poljskih odnosa u kontekstu evropske istorije.

Haus der Wannseekonferenz: danas je Haus der Wannseekonferenz u Berlinu memorijalni i edukativni centar koji nudi niz izložbi i obrazovnih programa na temu istorije holokausta, istorije nacional-socijalizma, njegove predistorije i posledica. Na mestu gde se Centar danas nalazi, 20. januara 1942. godine, petnaest visokopozicioniranih nacista planirali su takozvano „Konačno rešenje“.

Američki muzej holokausta: Američki muzej holokausta (United States Holocaust Memorial Museum) u Vašingtonu je glavno spomen-mesto i muzej posvećen holokaustu u SAD. Njegova misija je da podučava o holokaustu kako bi se promovisala borba za ljudsko dostojanstvo, a protiv mržnje i teškog kršenja ljudskih prava

